TÜRK-İŞ
DERİ İŞKOLUNDA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN EĞİTİM SEMİNERİ

26 OCAK 1995 / İSTANBUL

TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu

.31
R
05
74

TÜRK-İŞ
Bilgi Merkezi

TÜRK - İŞ
DERİ İŞKOLUNDA
ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN
SORUNLARI
EĞİTİM SEMİNERİ

26 OCAK 1995 / İSTANBUL

TÜRK-İŞ
Bilgi Merkezi
Tarih:.....
Demirbaş No:.....
Tasnif No:.....
Ankara
1995
874
331.31 Tür 1995
Bilgisayara işlenmiştir

Bu yayın, TÜRK-İŞ ile ULUSLARARASI ÇALIŞMA BÜROSU (ILO) / ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN SONA ERDİRİLMESİ ULUSLARARASI PROGRAMI (IPEC) arasında imzalanan P. 0908.1.1442,155 numaralı anlaşma çerçevesinde hazırlanmıştır.

İlk Baskı : Mart 1995
Kapak Düzeni : TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu
Hazırlayan : Özcan Karabulut

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

SALİH KILIÇ
TÜRK-İŞ Genel Eğitim Sekreteri

AÇILIŞ KONUŞMALARI

YENER KAYA
Deri - İş Sendikası Genel Başkanı

FARUK BÜYÜKKUCAK
TÜRK-İŞ 1. Bölge Temsilcisi

ÖZCAN KARABULUT
TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu Müdürü

SEMİNERE SUNULAN BİLDİRİLER

-Prof. Dr. TAHİR BAŞTAYMAZ
"Çalışan Çocuklar ve Enformel Sektör"

- Prof. Dr. CAN TUNCAY
" Deri İşkolunda Çalışan Çocukların İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Açısından Sorunları"

- Dr. DİLŞAT PAYA
"Sanayide Çalışan Çocukların Çalışma Şartlarının İyileştirilmesi İçin Alınması Ge rekli Tedbirler"

- Dr. NESRİN YÜKSEL
" Deri İşkolunda Çalışan Çocuk İşçilerin Sağlık Sorunları"

-SABAHATTİN DERTLİ
"Deri İşkolunda Çalışan Çocukların İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sorunları"

SUNUŞ

SALİH KILIÇ
TÜRK-İŞ Genel Eğitim Sekreteri

Çalışan çocukların sorunlarını belirlemek, çocuk emeğinin her türlü istismarını önlemek, çalışan çocukların hak ve çıkarlarını savunmak, korumak ve geliştirmek; bu alanda TÜRK- İŞ' in ve üye sendikalarımızın gücünü arttırmak amacıyla Genel Eğitim Sekreterliğimiz bünyesinde kurulan TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu geçen yıl gerçekleştirdiği ulusal seminerle 1994 yılı çalışmalarını tamamladı.

Geçen yıl gerçekleştirdiğimiz 3 eğitim semineri, 2 grup çalışması ve Ankara' da ağaç ve metal sektöründe çalışan çocukların toplumsal profilini ortaya çıkarmaya yönelik yaptığımız alan çalışmasıyla hedeflerimize büyük ölçüde ulaştığımıza inanmaktayız. 1994 yılında başta ILO Türkiye Temsilciliği ve sendikalarımız olmak üzere, çeşitli kişi, kurum ve kuruluşların da katkısıyla gerçekleştirdiğimiz çalışmalarla, çalışan çocukların yoğun olarak çalıştıkları sektörleri, tehlikeli ve riskli işleri, çeşitli sorunları belirleyip bunları kamuoyuna duyurduk, TÜRK- İŞ'e bağlı sendikalarda belli bir duyarlılık yaratıp kendi işkollarında çalışan çocukların sorunlarıyla aktif bir şekilde ilgilenmeleri doğrultusunda önemli adımlar attık.

1994 yılında gerçekleştirdiğimiz faaliyetlerden kazandığımız bilgi birikim ve deneyim çerçevesinde1995 yılı çalışma programını hazırladık. Bilindiği gibi çalışan çocuk sayısı ve çalışma

ortamındaki çeşitli sorunların yanısıra iş kazası ve meslek hastalıkları riski bakımından deri ayakkabı ve sayacılık sektörü İstanbul' da öncelikli sektör durumundadır. Bu gerçekten hareketle, çalışma programımızı İstanbul bölgesinde daha geniş kapsamlı bir faaliyet dizisi doğrultusunda belirledik. Model program olarak düşündüğümüz ve önümüzdeki yıllarda başka sektörlerde de uygulanabilecek olan 1995 yılı programımızla, çalışan çocukların çalışma koşulları ve ortamları, bu koşul ve ortamlarının düzeltilmesi için hedef grupların duyarlı hale getirilmesi, bu alanda bilgi birikim ve deneyimlerin arttırılması, çocuk emeği sorunlarının belirlenmesi, iyileştirilmesi ve bunların gerçekleştirilmesi için ilgili sektörümüzde örgütlü bulunan DERİ-İŞ sendikamızın eğitim alanında kapasitesinin geliştirilerek gücünün arttırılmasını amaçlamaktayız.

Bu amaç doğrultusunda, 26 Ocak 1995 günü "Deri İşkolunda Çalışan Çocukların Sorunları Eğitim Semineri" ni gerçekleştirdik. TÜRK-İŞ ve DERİ-İŞ sendikamızın ortak çalışmasıyla gerçekleştirdiğimiz seminere değerli hoçalarımız ve uzmanlarımız konuya değişik açılardan yaklaşan tebliğler sunarak kursiyerleri bilgilendirdiler. Bu ulvi çalışmaya emeği ve katkısı geçen herkese burada teşekkür etmek istiyorum. Önümüzdeki günlerde bir saha çalışması yaparak deri işkolunda çalışan çocuklarımızın çalışma şartlarını ortaya çıkarıp sendikal anlayışımız ve sorumluluğumuz doğrultusunda çocuk emeğinin istismarını önlemek onların çalışma koşullarını iyileştirmek için üzerimize düşen görevi yerine getirmeye çalışacağız.

TÜRK-İŞ , diğer konularda olduğu gibi çalışan çocuklar konusuna da verdiği önemin bir göstergesi olarak, her çalışma sonrasında bir yayın prensibiyle seminere sunulan tebliğleri kitaplaştırırken bu alanda önemli bir ihtiyaca cevap verdiğimizi umuyor, önümüzdeki günlerde verimli ve faydalı çalışmalar diliyoruz.

YENER KAYA
DERİ-İŞ GENEL BAŞKANI

Değerli TÜRK- İŞ temsilcileri, değerli hocalarım, değerli Çalışma Bakanlığı temsilcisi arkadaşlarım, seminerimize hoş geldiniz. Hepinize sevgi ve saygılarımı sunarım.

Deri ve kundura işkolunda çalışan çocukların sorunlarını inceleyen bu seminerin düzenlenmesinde büyük katkıları olan ILO ve TÜRK-İŞ yöneticilerine de saygılarımı sunarım.

Değerli konuklar, hepimizin bildiği gibi ülkemiz, genç nüfusu çok olan ve giderek ortan bir toplumsal yapıya sahiptir. Bu nüfus hızla şehirlere göç ediyor. Şehirlere göç eden bu insanlara iş, konut, okul sağlık hizmetleri verilemiyor. Geçim sıkıntısı içinde olan aileler mecburen eşlerini ve çocularını az çok eve gelir getirecek bir işe yerleştirmek için çırpınıyorlar. Aileler çocuklarını herhangi bir işe yerleştirirken genellikle evlerine birkaç kuruş girmesini düşünüyorlar. Bir kısmı da meslek edindirmek amacıyla işe yerleştiriyorlar. Bunun dışında bu insanlar bizim insanlarımız ve çalıştıkları işlerde bir kaç kuruş kazanırken, bu ülkenin ekonomisine büyük katkıda bulunuyorlar. Bugün İstanbul'da çeşitli işkollarında on binlerce çocuk işte ça-

lışıyor. Bunların çoğu tekstil, metal, kundura, deri, konfeksiyon sektöründe bulunuyor. Okulların kapanışı ile çalışan çocukların sayısı hazla artmaktadır. Yaz aylarında çalışan çocukların sayısı bunları ikiye, üçe, hatta dörde katlamaktadır. Bizim işkolumuzda özellikle kundura ve deri konfeksiyon alanında yoğun çocuk işçi çalıştırılıyor. Bunlar genellikle hanlarda, kundura ve konfeksiyon atölyelerinde çalışıyorlar. Söylemeye gerek yok ama bunların hemen hepsi sigortasız bir şekilde kaçak işçi durumundadır. Bu işyerlerinde ne iş kanunu hükümleri ne sosyal sigortalar mevzuatı uygulamalar, hiç biri yanından bile geçmemektedir. Koruyucu hükümlerden faydalanamamaktadır.

Kundura ve deri konfeksiyon atölyelerinde genellikle günde 13-14 saat çalışılır. Çalışma şartları çok kötüdür. Özellikle kundura atölyeleri birer verem ve kanser yuvalarıdır. Beyoğlu' nda, Gedikpaşa'da, Merter'de, Çarşıkapı gibi semtlerdeki işyerlerinde dökük yıkık iş alanlarında susuz, havasız, rutubetli bu işyerlerinde üretim yapan binlerce çocuk ve yetişkin işçi sarılık, verem, kanser hastalıklarıyla karşı karşıyadır. Bu atölyelerde çalışan çocuklar daha küçük yaşta yapıştırıcı ve uçucu maddelerle temasa geçiyorlar, benzol gibi kanserojen maddelerle çalışıyorlar ve bu atölyeler yetkili kuruluşlar tarafından denetlenmiyor. Alkol ve tiner gibi uçucu maddelerle temas halinde çocuklar küçük yaşta bu maddelere bağımlı hale geliyorlar.

Değerli arkadaşlarım, değerli hocalarımız, panelistlerimiz, bu konuları seminerimiz içerisinde ayrıntılı biçimde inceleyecektir. Bir noktaya daha temas ederek konuşmamı bitirmek istiyorum. Bizde mevzuat, yasalar, tüzüklerden bol birşey yoktur. Ama uygulanmıyor. Uygulatılmıyor. 506 sayılı SSK yasaları mevcut. Öte yandan onbinlerce işçi sigortasız ve kaçak çalışmaktadır. 1475 sayılı yasa ve diğer yasaların hiçbiri bizim işkolumuzda uygulanmamaktadır. Hatta Türkiye' deki İSİG'nin tüzüğüne baktığımız zaman 300-400 sayfadır bu, ancak hiçbir işyerimizde uygulanmamaktadır. Son 24 Ocak kararlarıyla ser-

best piyasa ekonomisinden sonra özelleştirmeye geçtiğimiz şu yıllarda ülkemizde çocuklara hiçbir değer verilmemektedir. Eskiden okulları bitiren çocuklar kamu sektöründeki işyerlerine yerleştirilirdi. DDY'na, Denizcilik işkoluna hatta Sümerbank kendi işkoluna yerleştirirdi. Bu olduğu gibi kalktı, biz şu anda 25 senenin, 30 senenin, hatta 30 'lardan bu yana bu yılların gerisine düşmekteyiz. Çocuklar bugün sömürü aracı olarak kullanılmaktadır. Çünkü üretimde çalıştırılmaktadır. 13 yaşında başlayarak, o mesleği öğrenerek ancak 60 yaşına gelmiş kundura sanayiinde çalışan işçiler vardı yetişkin. Bunlar emekliliği hak kazanamamaktadır. Biz ülkemizdeki, bırakın yeni yasaların geterilmesini var olan yasaların ugulanmasını talep etmekteyiz. Bu yasalar uygulansın yeter diliyoruz. Devleti bu işyerlerini denetlemeye burada çalışan çocuk ve yetişkin işçilerin hakkını korumaya davet ediyoruz. Bu toplantıyı tertip eden TÜRK-İŞ ve ILO'ya şahsım ve teşkilatım adına teşekkür ediyor, hepinize saygılar sunuyorum.

FARUK BÜYÜKKUCAK
TÜRK-İŞ 1. BÖLGE TEMSİLCİSİ

Deri-İş Sendikamızın değerli Genel Başkanı, değerli yöneticilerimiz, saygı değer hocalarımız .

Değerli konuklar, bu seminere, bu işkolu nedeniyle katılan siz değerli işçi temsilcisi kardeşlerim. Seminerin açılış konuşmasına başlamadan önce şahsım ve TÜRK-İŞ yönetim kurulu adına sizleri sevgi ve saygıyla selamlayarak başlamak istiyorum.

Günümüzde çalışan çocukların sorunları dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de nufüs, istihdam, sağlık, eğitim, insan hak ve özgürlükleri gibi anabaşlıklarla sıralanabilecek konularla ilişkili bir şekilde ağırlığını gitgide artırmaktadır. Türkiye'de ve dünyada çocukların erken yaşta çalışma hayatına atılmalarıyla ilgili olarak ailelerin yoksul, eğitim imkanlarının yetersiz oluşu, işverenlerin ucuz işgücü tercih etmesi gibi birçok faktör ileri sürülebilmektedir. Denilebilir ki çocuk, çalışan çocuk haklarının, sosyal boyuttan ekonomik boyuta, kadının sorunlarından aile boyutuna kadar, sosyo-ekonomik, sosyo kültürel boyutları bulunmaktadır. Nedenleri ne olursa olsun, çocukların erken yaşta çalışması, çocuk emeğinin yaygınlaşması,

çocukların çocukluklarını yaşayamamalarını, gitgide eğitimden uzaklaşmalarını, bedensel ve ruhsal gelişimlerini tamamlayamamalarına, aile yapılarının bozulmasının yanısıra, her türlü istismara uğramalarına yol açmaktadır. Gerek formel, gerekse enformel sektörde çocuk işgücünün yaygınlaşması bugünümüzün ve geleceğimizin kaynağı olan çocuklarımızın, gençlerimizin çeşitli risk ve tehlikeleriyle karşı karşıya kalmalarına, sosyal, ekonomik ve yasa ihmali kurbanı durumuna düşmelerine neden olmakla, bu yönüyle de toplumsal ve çalışma hayatımızı olumsuz yönde kuşatan, etkileyen konulardan birini oluşturmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü ILO başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere uluslararası bir sorun haline dönüşen çocuk işgücü kullanımını önlemek için, soruna çözüm aramaktadır. ILO kuruluş tarihinden bu yana çocukların çalışmasını önlemesini temel hedefleri arasına alıp çocukların çalışıp çalışamayacağı koşulları inceleyip asgari çalışma yaşı gibi pek çok ilkeyi göz önünde tutup, onlarca sözleşme ve tavsiye kararları benimsemiştir. Çocukların çalıştırılmasını ortadan kaldıracak uluslarası program IPEC çerçevesinde işçi sendikalarının etkinliklerinin artırılması programı Uluslararası Çalışma Örgütü ILO ile TÜRK-İŞ arasında 11 Ağustos 1993 tarihinde imzalanmıştır. Çocukların çalıştırılmasını ortadan kaldıracak uluslararası program IPEC'in amacı, ülkelerin çocukların çalıştırılmasını düzenleyen, sınırlandıran, yasaklayan ve adım adım istihdam ile ilgili uluslararası asgari yaş standartlarının uygulanmasına yol açan şartların oluşturulmasını teşvik etmektir. Bu amaca ulaşmak için işçi-işveren-hükümet ve hükümetdışı organizasyonların, çocuk çalıştırılmasına karşı faaliyet programlarını geliştirip uygulamaları beklenmektedir. IPEC gereğince öncelikli faaliyet sahaları çocukların en fazla istismar edildikleri sahalar tehlikeli meslek ve sanayilerde çalışan çocuklar genç ve yaralanabilecek olan 12 yaşından küçük çocukların çalışması olarak sıralanmaktadır. Bu kapsamda çocukların çalıştırılmasını ortadan kaldıracak uluslararası programın desteklenmesi için ILO-TÜRK-İŞ ortak projesi

çercevesinde 1 Kasım 1993 tarihinde TÜRK--İŞ Çalışan çocuklar Bürosu kurulmuştur. Çalışan Çocuklar Bürosunun kuruluş amacı genel olarak çalışan çocukların sorunlarını gündeme getirmek çeşitli kişi ve kuruluşları çalışan çocuklar konusunda eğilimlerini sağlamak çalışan çocukların hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek olarak sıralanabilir. TÜRK-İŞ çocuk emeği kullanımını kentleşme istihdam, eğitim, mesleki eğitim gibi alanlar içerisinde bir bölüm olarak görmeyip sözkonusu alanlarla ilgili sistematik olarak başlıbaşına bir konu olarak ele alınmasını çözümler üretilmesi ve ülkemizin üye olduğu uluslararası kuruluşların kararları imzalanan sözleşme ve tavsiye kararları doğrultusunda politikalar geliştirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Çalışan, sokakta yaşayan çocuklarımızın her türlü ihmalden ve istismarlardan kurtarmak çözüm bekleyen sorunları çocuk hakları, insan hakları ve toplumsal kalkınma programları çerçevesinde çözmek bugün ülkemizin tüm kesimlerinin önünde ciddi bir görev olarak beklemektedir. Konferedasyonumuza göre çocuk kavramını ülkemizde var olan durum aksine yaşam yükünü yüklenmemiş, geçim ve parasal sorunlara bağımlı olmayan ailenin ve devletin koruduğu yeterli bir eğitimle geleceği aydınlanan çocuklar olarak tanımlayıp, tanıma uygun önlemler almak toplumsal geleceğimiz açısından büyük önem taşımaktadır diyerek en derin saygılarımla, bu seminerin çalışan insanlarımıza ve ülkemize hayırlar getirmesi dileğiyle saygılar sunuyorum.

ÖZCAN KARABULUT

TÜRK-İŞ Çalışan çocuklar Bürosu Müdürü

ILO ile TÜRK-İŞ arasında imzalanan protokol ile çalışan çocukların uzun vadede çalışma hayatından uzaklaştırılması, kısa vadede çalışma ve yaşama koşullarının iyileştirilmesinde işçi sendikalarının aktif bir rol üstlenmesi amacıyla ILO-IPEC programı uygulanmaya başlandı.

Anılan program çerçevesinde Kasım 1993 tarininde kurulan TÜRK--İŞ ÇALIŞAN ÇOCUKLAR BÜROSU gerçekleştirdiği grup çalışmaları, eğitim seminerleri ağaç ve metal işkolunda çalışan çocukların toplumsal profilinin ortaya çıkarılmasına yönelik bir dizi faaliyete TÜRK-İŞ'e üye sendikalarda belli bir duyarlılık yarattığımızı söyleyebiliyoruz.

Gerek büromuzun bir yıl boyunca gercekleştirdiği çalışmalardan, gerekse Türkiye'de sürdürülen ILO / IPEC programlarının deneyimlerinden yararlanarak ülkemizde çalışan çocukların yoğun olarak çalıştıkları sektörler, iller ve bölgeler itibariyle belirlenmiştir. Ankara'da gerçekleştirdiğimiz ağaç ve metal sektöründe yapılan alan araştırmasının geliştirilerek diğer illerde deri, tekstil gibi çeşitli sektörlerde tekrarlanıp, çalışan çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi için sendikalarımızın, kapasitelerinin artırılması gerekmektedir. Bunun için sen-

dikaların güçlendirilmesi ve eğiticilerin eğitiminin proje başlığı altında tehlikeli koşullarda çalışan ve her türlü istismara uğrayan çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik bir durum tespiti ve buna bağlı olarak eğitim çalışmalarına gereksinim duyulmaktadır. Kuşkusuz bu proje diğer sektörlerde de hayata geçirilebilecektir. Model program olarak planlanan bu proje ile belli bir sektörde çalışan çocukların çalışma koşulları sorunları kapsamlı bir biçimde belirlenecek çalışan çocukların çalışma koşullarının düzeltilmesinde ilgili sektörde örgütlü bulunan sendikanın aktif katılımı ve katkısı sağlanabilecektir. Bu ise ilgili sendikanın eğitimcilerinin eğitimi, çalışan çocuklar konusunu eğitim faaliyetlerine dahil etmesini giderek çalışan çocuklarla ilgili bir birimin kurulması çalışmasını da faaliyetin ana amaçlarından biri olarak beraberinde getirmektedir.

Sözkonusu amaç ve çalışma çerçevesinde çocukların yoğun olarak çalıştıkları deri sektöründe model programı olarak planlanan bir çalişma gerçekleştirmek Deri-İş sendikamızın da katkılarıyla bu sektörde çalışan çocukların sorunlarını belirlemek ve bu sorunların çözümünde işçi sendikaları olarak üzerimize düşen görevi yerine getirmek istiyoruz.

Bilindiği gibi tehlikeli meslek ve sanayilerde çalışan çocukların yoğunluğu bakımından İstanbul dikkat çeken illerimizden biridir. Başka bir ifadeyle çalışan çocuk sayısıyla çalışma ortamındaki iş kazaları ve meslek hastalıkları riski bakımından deri ayakkabı ve sayacılık sektörü İstanbul'da öncelikli sektör durumundadır.

Bu açıdan konuşmamın başında sözettiğim amaca ulaşmak için İstanbul'da deri sektöründe tehlikeli koşullarda çalışan çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik bir durum tespiti ve buna bağlı olarak bir dizi eğitim semineri, grup çalışması ve bu sektörde çalışan çocukların toplumsal profilinin

ortaya çıkarılmasına yönelik bir çalışma planı hazırladık.

Bugünkü semineri düzenleme amacımız, ilgili öğretim görevlileri ve uzmanların sunacakları bildirilerle deri işkolunda çalışan çocukların sorunları konusunda işçilerimizi işyeri temsilcilerimizi bilgilendirmektir. Bu seminerin ardından deri sektöründe alan çalışması gerçekleştirip bu çalışmanın sonuçlarını grup çalışmalarında bundan sonraki seminerlerde sizlere sunmak istiyoruz.

Bu çalışmalardan yararlanacak olan hedef gruplarımız deri işkolunda örgütlü bulunan sendikamızın üyeleri ve nihai olarak bu işkolunda çalışan çocuklardır.

Deri işkolunda gereksinim duyduğumuz çalışan çocukları çalışma koşul ve ortamları işçi sağlığı ve iş güvenliği meslek hastalığı ve risklerine yönelik durum tespiti ve buna bağlı olarak gerçekleştireceğimiz eğitim seminerleri sonucunda Deri-İş sendikamızın çalışan çocuklar konusunu eğitim çalışmalarına dahil etmesini uzun vadede, giderek çalışan çocuklarla ilgili bir birim oluşturmasını dolayısıyla çalışan çocukların sosyal sağlık ve ekonomik yönden korunmalarına katkı sağlayacağını umut ediyorum.

ÇOCUK İŞÇİLER VE ENFORMEL SEKTÖR

Prof. Dr. TAHİR BAŞTAYMAZ
Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Günümüzde dünyada yüzmilyonlarca çocuk aile geçimine katkıda bulunmak için çalışmaktadır. Çocuk çalıştırılması az gelişmişlik ve yoksulluğun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Günümüzün gelişmiş ülkeleri gelişmeye başladıkları dönemlerde çocuk ve kadınlara uzun süreli ağır ve tehlikeli işlerde çalışmalarına göz yummuşlardır. Ancak olumsuz sonuçların görülmeye başlaması ile birlikte kalkınma ve refahın artması ikincil işgücü dediğimiz kitlenin çalışma hayatından ayrılmalarını doğurmuştur. Buna paralel olarak korumacı devlet anlayışının gelişimiyle yasal düzenlemelerin hazırlanması bu kitleyi çalışma hayatından uzaklaştırmıştır. Bilhassa eğitim alanında mecburi eğitimin getirilmesi ve sürelerinin uzatılması çocukları çalışma hayatı dışına itmiştir.

Çocuk işgücü genellikle gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaşmaktadır, ancak tamamen bu ülkelere ma-

ledilemez. İtaya, Batı Avupa'nın en yüksek çalışan çocuk oranına sahip ülkesidir. Sadece Napoli bölgesinde yüzbinlerce çocuğun deri sanayiinde çalıştığı bildirilmektedir. Aynı şekilde İspanya'da yüzbinlerce çocuğun aile çiftliklerinde çalıştığı tespit edilmiştir. İngilterede'de 1985 yılında yapılan bir araştırma , araştırma yapılan çocukların %40'ının ya çalışma süreleri açısından ya da yaptıkları işler açısından yasadışı olarak çalıştığını ortaya koymaktadır. Amerika Birleşik Devletler'inde tarımda pekçok göçmen ailenin çocuğunun çalıştığı söylenmektedir. Birleşik Devletler Tarım İşçileri Sendikası 1985'de ülke sathında yüzbinlerce çocuğun çalıştığını bildirmektedir. ABD'de 1990 yılında yapılan bir araştırmada 1983 ile 1990 yılları arasında çocuk işçi yasası ihlallerinde % 250'lik bir artışın oluğu belirtilmektedir. Aynı dönemde Birleşik Devletler Çalışma Bürosu tarafından üç günlük bir araştırmada 11.000 çocuğun yasadışı olarak çalıştığı tespit edilmiştir. Bütün bunlar gösteriyor ki gelişmiş ülkelerde de çocuk işgücünün kullanılması tamamen önlenememiş ve bazı dönemlerde belirli bazı artışlar gözlenmektedir. Ancak gelişmiş ülkelerde çocuk çalıştırılması genelde ülkeye gelen göçmenlerin büyük katkıları sonucunda oluşmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin durumu ise gelişmiş ülkeler karşısında çok daha kötü bir durumdadır.. Gelişmektte olan ülkelerde düzenli ve sağlıklı istatistiklerin bulunmaması nedeniyle çalışan çocukların sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Bu belirsizliği artıran diğer bir unsur da tarımda çocukların ücretsiz aile yardımcısı olarak çalışması veya enforel sektör dediğimiz kayıtdışı ekonomik faaliyetlerde yer almasıdır. Ancak toplam rakamın yüzmilyonlardan fazla olduğu tahmin edilmektedir.

Bazı Afrika ülkelerinde çalışan çocuklar toplam işgücünün %11'ine ulaşmaktadır. Diğer bir ifadeyle çocukların %20'si çalışma hayatı içindedir. Örneğin Nijerya'da 12 milyon çocuğun değişik işlerde çalıştığı bildirilmektedir.

Asya ülkelerinden elde edilen rakamlarda oldukça yüksek bulunmaktadır. Hindistan'da tahminen 44 milyon çocuk çalışmaktadır. Endonezya'da yaşları 10 ila 14 olan 2.7 milyon çalışan çocuk bulunmaktadır. Bazı uzakdoğu Asya ülkelerinde çocuklar daha kötü şartlarda ve yasadışı işlerde çalıştırılmaktadır. Örneğin Tayland'da fahişelerin büyük çoğunluğu çocuk denecek yaşlardadır. Latin Amerika Ülkeleri ise kalkınmakta olan ülkeler arasında en yüksek kentleşme oranının bulunduğu ülkelerdir. Bu nedenle çalışan çocuklar genellikle kentlerde yer almaktadır. Yapılan incelemelerde bazı Latin Amerika ülkelerinde çocukların %26'sı çalışma hayatı içinde yer aldığı görülmektedir. Brezilya bu ülkeler arasında en yüksek orana sahip ülkedir. Hükümetin hane halkı araştırmalarına göre 10 ile 14 yaş arasında 7 milyon çocuğun çalıştığı tespit edilmiştir. Bu ise çocuk nufüsunun %18'ine karşılık gelmektedir. Aynı oranlar Meksika'da da tespit edilmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde çocuk işgücünün yaygınlığı ülke ekonomisinin tarıma dayalı olmasından kaynaklanmaktadır. Tarımda çocuklar ücretsiz aile yardımcısı olarak aile çiftliklerinde daha fazla ürün elde etmek için çalışmaya başladıkları bilinmektedir. Geleneksel usullerle tarım yapan toplumlarda yaş ve cinsiyete göre işbölümünün bulunduğu bir üretim tarzı vardır. Böyle bir düzende aile yapısı da geniştir. Üretim biriminin aile olmasıyla geniş aile daha fazla üretim anlamına gelmektedir. Aileye yeni katılan bireyler küçük yaşlardan itibaren aile üretimine katkıda bulunmaya başlamaktadırlar. Bu alanda her yaşa uygun işler bulunmaktadır. Bu nedenledir ki geleneksel tarımın bulunduğu yörelerde hızlı bir nufüs artışı bulunmaktadır. Çünkü çocuklar üretime erken yaşlarda katılarak aileye ürün dolayısıyla gelir temin etmekte ve böylece nufüs artışının aileye masraf artırıcı bir etkisi bulunmamaktadır.

Tarımsal alanlarda çocuğun çalışması onun gelişimine katkı sağlayacağına inanılmakta, yetişkinlikte üstleneceği görevlere

geleneksel olarak bir hazırlanma bir eğitim olarak bakılmaktadır. Diğer bir ifadeyle geleneksel becerilerin kuşaklardan kuşaklara aktarılması süreci olarak değerlendirilmektedir. Çocuklar sorumluluk yüklenmesini öğrenerek kendilerine olan güvenlerini de geliştirecekleri düşünülmektedir.

Zaman içinde hızlı nufüs artışı geleneksel tarım yapısının bozulması sonucunu vermektedir. Bu süre içinde tarımın modern girdilere kavuşması üretimde makinaların kullanılması bu bozulmayı hızlandıran diğer bir etken olmaktadır.

Hızlı nufüs artışı sonucu büyük arazi sahiplerinin bulunduğu yerlerden miras yoluyla topraklar bölünmekte, üretim ölçeği küçülmektedir. Kiracılığın ve ortakçılığın bulunduğu yerlerde hızlı nüfus artışı kiraları yükseltmekte, kiracının hane halkı genişlediği için topraktan mümkün olduğu kadar fazla ürün elde etme zorunluluğu toprakların nadasa bırakılmaması dolayısıyla verimin azalması sonucunu doğurmaktadır. Tarım ile geçinen ailelerin bilerek fakirleşmesi yanında tarım dışı mallardaki fiyat artışları tarımsal ürünlere göre çok daha hızlı bir şekilde cerayan etmesi tarımsal ürün satarak tarımdışı mamülleri karşılamak ve tarımda barınmayı imkansız hale getirmekterdir. Topraksız ailelerin bulunduğu alanlarda ise hızlı nufüs artışı tarım işçilerinin ücretlerini düşürmekte öylece fazla nufüsün topraktan kopması sonucunu doğurmaktadır.

Geleneksel tarımın işgücü rezervi fonksiyonu giderek azalmasıyla açığa çıkan fazla nufüs tarım dışı alanlara itilmekte ve yeni gelişen sanayii kentlerine göçler hızlanmaktadır. Düzensiz kentleşme olarak görülen bu duruma aslında bağımsız kentleşme terimiyle açıklamak daha doğru olacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde çocuk emeğinin kullanılması sözkonusu olmasa gelişmekte olan ülkelerde kent-

leşmeyle birlikte nufüs artışının da yavaşlayacağı söylenebilir. Ancak kente gelenlerin tarım dışında hiçbir üretim bilgisi olmayan ve kentin yabancısı olan düşük gelirli bu nufüs grubu kentlerde kendi sorunlarının çözümlerini de kendileri yaratmışlardır. Kentte barınmak üzere gecekondu dediğimiz yapılaşma bu durumun sonucudur. Aynı şekilde istihdam ve gelir ihtiyacı da kendiliğinden oluşan enformel sektör olarak adlandırdığımız ekonomik faaliyetlerden sağlanmaktadır. Bu sektörün önemli bir kısımını da çocuklar oluşturmaktadır, böylece kentlerde de çocuğun çalışacağı ve gelir sağlayacağı alanların bulunması nufüs artışının kentlerde de devam etmesi sonucunu doğurmaktadır.

Burada önemli bir paradoks yaşanmaktadır. Kente gelenlerin düşük gelirli fakir kişiler olmaları çocukların çalıştırılmasının bir nedenini teşkil ederken çocuğun çalışması aile üzerinde fazla nufüs baskısını azaltmakta ve nufüs artışının devamını sağlamaktadır. Nufüs artışı ise ailenin gelir ihtiyacını artırmakta ve çocukların çalışma hayatına itilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Kentlerdeki örgütlü sektörde yani fabrika tipi üretimde çocuk emeği kullanılmamaktadır. Bu nedenle kentlerde çocukların çalışabileceği alanlar enformel sektör ile enformel çıraklık dediğimiz küçük atölye tipi üretimde geleneksel çıraklığın bozulmuş şekli olan alanlardır. Şimdi bu iki kavramı kısaca açıklayalım:

Enformel çıraklık:

Çıraklık bir mesleğin veya sanatın öğrenilmesinde en geleneksel yoludur. Lonca düzeninden beri değişerek gelen tarihi bir süreç durumundadır. Ustanın kendisinden sonra sanatını devam ettireceği kişiyi yetiştirmesi olarak da anlaşılmaktadır. Günümüzde yasal düzenlemelerle şekillendirilen formel çıraklık süreci yanında enformel çıraklık süreci denilen geleneksel fakat

giderek bu özelliğini yitirmiş bir çalışma düzeni de bulunmaktadır. Formel çıraklık, çıraklık yasasının öngördüğü çıraklık sözleşmesini düzenlemesiyle belirginleşir. Bu sözleşmenin asıl unsuru çalışma (üretim) ve karşılığında ücret değil bir mesleğin veya sanatın öğrenilmesi ve öğretilmesidir. Bunun yanında çırak sosyal güvenlik gibi koruyucu mevzuatların himayesinden yararlanır. Daha çok küçük işletmelerde kendi başına bırakılmış herhangi bir resmi görünümü olmayan çıraklık daha yaygın bulunmaktadır. Bu düzen çalışanların genellikle belirli mesleği veya sanatı öğrenmekten çok üretim için çalıştıkları uzun süreli çalışmaya dayalı basit masrafların elde edildiği, eğitimin çok az yeraldığı bir düzendir.

Genellikle bu statüde çalışan çocuklar iş hayatı için ucuz emek potansiyeli olarak görülmektedir. Çocuğu çalıştıran için, işin en ucuza yaptırılması sözkonusu olduğundan çocuk emeğiyle çalışma bir ucuza kapatma biçiminde yorumlanabilir. Aile için çocuğun çalışması ve gelir getirmesi zorunluluğu bulunduğu için alınan ücretin çocuğun emeğinin karşılığı olup olmadığı önemli değildir. Bu arada gelirin düşük olmasını dikkatten uzak tutan çocuğun aynı zamanda bir meslek edineceği düşüncesidir. Gelir düşüklüğünü aile için rasyonel hale getiren aynı zamanda çocuğun pek de yasal oylmayan bir biçimde çalışması ve her an işten çıkarılabileceği kuşkusudur. Eğitimde çeşitli nedenlerle başarılı olamamış çocukların geleceklerini kazanmak için ustaların yanına verilmesi de gelir düşüklüğünü gözlerden uzak tutmaktadır. Çünkü çalışma bu çocuklar için tek alternatiftir. Diğer bir ifadeyle eğitim olanaklarının kısıtlı olması ya da ailenin ödeyemeyeceği kadar pahalı olması çocukları okul dışına itmekte, eğitimde başarısızlık ise çalışmayı tek alternatif haline getirmektedir. İşe ilk defa giren bir çırak için işi kavramak ve tek başına yapabilecek deneyime sahip olmaktadır. Üstelik çocuk için para kazanma olgusu yeni ve heyecan verici olması ücret düşüklüğünü önemsiz bir hale getirmektedir. Aile işletmelerinde çalışan çocuklar için ücret ödenmesi geleneksel

yapıya ters olduğu için de çalışma karşılığı boğaz tokluğu biçiminde açıklanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de enformel sektör:

Gelişmekte olan ülkelerde ve ülkemizde istihdamın bir sorun haline gelmesi ekonomik anlamda işi olmayan binlerce faaliyeti ortaya çıkarmıştır. Hızlı nüfus artışının kırdan kentlere ve özellikle de sanayi merkezlerine doğru olan hızlı iç göçlerin sonucunda bu tür faaliyetler oluşmaktadır. Kentlere yığılan kırsal kökenli insanların kentlerin formel üretim yapılarına dahil edilememesi sonucunda işsizliğe doğru itilmeleri bu kişileri kendi gelir kaynaklarını kendilerinin bulması sonucunu doğurmaktadır Kendiliğinden oluşan bu tür faaliyetler eriştikleri boyut ile örgütlü sektörün üzerinde bir gelişme göstererek bir sektör niteliğine ulaşmıştır.

Mödern anlamda iş olarak kabul edilemeyecek binlerce işlere her gün yen ileri eklenmektedir. Bir bakıma bireysel girişimcilik örğeği ya da en azından pratik zeka ürünü olarak bakılacak bu gelişme son yıllarda büyük kentlerin yaşamında giderek büyüyen bir yapı görünümündedir.

Bu gelişen faaliyet türlerine teoride önceleri koordinasyonsuz gelişmenin yol açtığı ve sosyal bunalımları erteleyen tampon mekanizmalar olarak yer verilmektydi . Gerçekten de ekonomik yapının sosyal gelişmelere cevap verememesi karşısında oluşan ve gelişen problemlere sağlıklı olmasa da çözümler aratması ve tolumsal bütünlüğün devamını sağlaması bunalımları ertelemesi söz konusu olmuştur. Bu öngörünün getirdiği bir sonuç olarak enformel faaliyetlerin bir geçiş aşaması olduğu ve sosyal değişme ile iktisadi gelişme arasındaki zaman ve hız farklarının koordine edilmesi ile ortadan kalkacağı ileri sürülmekteydi. Üs-

telik bu durum bireyler için çok daha geçicilik arz ettiği düşünülmekteydi. Bireyler sağlıklı (modern sektörde ücretli) bir iş bulana kadar kendilerini ve ailelerini geçindirebilecek gelir imkanları yaratan faaliyetler olarak algılanmaktaydı. Bunun yanında göç olgusunun devamına bağlı olarak bu durum toplum içinde devam edecekti. Oysa bu öngörülerin gerçekleşmediği bireyler için giderek kalıcı bir istihdam şekli olduğu ve toplum içinde de giderek yayılan bir yapı olduğu konusunda düşünceler haklılık kazanmaktadır.

Sosyologlar ve kent bilimcileri bu olaya kırsal üretim yapısından koparak gelen büyük nüfus gruplarının kentle bütünleşene kadar kendi kendilerine oluşturdukları bir uyum süreci hem de geçici bir süreç olarak yaklaşmaktadırlar. Enformel ekonomik faaliyetlerin ilk ortaya çıktığı dönemlerde bu analizin geçerliliği savunulmaktaydı. Ancak giderek kalıcı bir hal aldığı görülen bu durum karşısında görüşler değişmeye başlamıştır. Üstelik kentlerde yaşayan ücretli kesimin de kötüleşen reel gelirler karşısında bu tür faaliyetlere katıldıkları görülmektedir. Formel sektörde düşen gelirleri veya artan harcamaları telafi etmek ve tamamlamak için gelir olanakları ancak bu sektörde görülmektedir. İster 1475 sayılı iş kanununa göre çalışsın, ister 657 sayılı devlet personel kanununa göre çalışsın bireylerin ikinci işlerde çalışmaları yasaklanmıştır. Bu yasaktan kurtulmanın yolu herhangi bir kaydı bulunmayan bu tür faaliyetlerdir. Üstelik sektöre giriş için herhangi bir eğitim ve sermaye ön şartı bulunmamaktadır. Bireyler kendi tercihlerine göre is tedikleri zaman süre işlerde faaliyette bulunma serbestisine sahip bulunmaktadırlar.

Bu durumun vurguladığı nokta enformel sektörün sadece kırsal nüfusa kentlerde barınma ve geçenme imkanı veren bir yapı olmayıp aynı zamanda kentlerde yaşayanlara da zaman zaman gelir olanakları sunan bir yapı olduğudur.

Enformel sektör terimi ilk olarak Keith Hart tarafından Gana istihdam araştırmalarında kullanılmış ve daha sonra gelişmekte olan ülkelerde kentlere göç eden ve buralarda sürekli bir iş ve gelir kaynağından yoksun olarak korunmasız, güvencesiz bir hayat süren nüfus gruplarını nitelendirmede önemli bir kavram haline gelmiştir. Terim başlangıçta bir istihdam biçimini nitelendirirken zamanla daha da genişleyerek kentlerde yaşayan fakir nüfus gruplarının sosyal hayatlarınıda nitelendirir olmuştur. Böylece terim istihdam literatürüyle birlikte kalkınma ekonomisi literatüründe de önemli geçerlilik kazanmıştır.

Yakın zamana kadar bilimadamları gelişmiş ekonomi modellerinden gelen alışkanlıkları ile ekonomik yapıyı tarım sanayi ve hizmetler olarak üçlü sektörel ayırımda inceliyorlardı. Birinci sektör doğal kaynakları kullanan ikinci sektör imalat faaliyetleri ile uğraşan, üçüncü sektör ise kaynak ve mamulleri elinde tutan dağıtımı ve devamlılığını sağlayan, aynı zamanda da finansal ve personel hizmetlerini gerçekleştiren sektörler olarak kabul edilmekteydi. Ekonominin bu şekilde sektörlere bölünmesi faaliyetlerdeki üretim ilişkilerine ve kullanılan teknoloji kriterine bağlıdır. Ancak klasik ayırmın giderek gelişmekte olan üllkelerin edonomik hayatlarının tamanını kapsamadığı ileri sürülmeye başlanmıştır. Bu bakımdan yeni ekonomik ayırımlar gündeme gelmiştir.

Yeni görüşlere göre gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapıları iki bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölüm klasik üçlü sektörel ayırımı kapsarken ikici bölüm ise kurumsallaşmamış, örgütlenememiş, korunmasız ve en önemlisi kayıt dışı kalmış faaliyetleri kapsamaktadır. Ancak ikinci yapı içinde de ayrımlar bulunmaktadır. Bütün enformel faaliyetler kayıt dışında kalmasına karşılık bazı faaliyetler sadece kendilerinin kayıt dışında tutabildiklerini ve diğer bütün özelliklerinin formel sektöre benzediği söylenmektedir. Enformel sektör ile daha çok kentsel fakirlere iş ve gelir imkânı sunan düzensiz ve belirsiz faaliyetler nitelendirilmektedir.

TERMİNOLOJİK KARGAŞA VE ENFORMEL SEKTÖR

Daha önceleri ekonomik hayatın iki bölümden oluştuğu fikrini ileri sürenler bu ayırımı ifade etmek için modern geleneksel terimlerini kullanıyorlardı. Geleneksel faaliyetler daha önceleri de var olan ve kapitalist gelişmelerden sonra da kendisini devam ettiren faaliyetlerdir. Modern faaliyetler ise genellikle yabancı yatırımcıların etkisi ile ileri teknolojilerin kullanıldığı karmaşık özel ve kamu faaliyetlerini içerir. Dikkat edilirse modern / geleneksel ayırımı daha çok kullanılan teknolojiyi belirtmekte fakat faaliyetlerin diğer özellikleri hakkında bir şey söylememektedir. Modern / geleneksel terimlerinin kullanılmasına karşı olanlar gelenek teriminin bir ulusun kültürü ve belirleyicisi olarak kullanılmasından ziyade gelişmelere kapalı bir oluşumu ifade etmede kullanılmasını eleştirmektedirler.

Bazı bilim adamları ortaya çıkan yeni ayırımı firma temeline dayalı ekonomi / pazar tipi ekonomi terimleriyle ifade etmektedirler. Bu adlandırmada üretimden dağıtıma kadar olan süreçte yer alan kuruluşların tipi ölçeği ve yöneldiği alan vurgulanmakadır. Bu ayırıma aynı zamanda pazara yönelik sektör *geçimlik* sektör adları da verilmektedir

Bu alanda son olarak kullanılan ve en çok benimsenen terim ise formel / enformel ayırımıdır. Enformel terimi kurumsallaşmamış, örgütlenmemiş resmi bir yapısı bulunmayan, kendiliğinden oluşmuş esnek kaygan faaliyetleri ifade etmektedir. Enformel sektör bu anlamda girişin eğitim ve sermaye açısından kolay olduğu gelir ve kentsel işsizlere iş sağlayan faaliyetlerdir.

İstihdam açısındandan bakıldığında enformel ekonomik faaliyetleri nitelendiren diğer terimlerde ortaya çıkmaktadır. Bunlar marjinal sektör, örgütenememiş sektör, kurumsallaşmamış

sektör, korumasız sektör, türedi sektör, üzerinde veri olmayan sektör, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde saklı sektör, karaborsa ekonomisi ve gecekondu istihdamı gibi terimlerdir.

Sektörü nitelendirmede kullanılan terimlerin başında marjinal kesim veya marjinal sektör terimleri gelmektedir. Marjinal sektörün anlamı Fransızca **marj** ya da İngilizce **margin** denilen sınırdan gelmektedir Bir örnek nitelik- taşıyan birmlerden oluşmuş bu grubun sınırında yer olan varlık olarak açıklanmaktadır. Ekonomi literatüründe pekçok yerde kullanılmaktadır. Kentleşme açısından terim kentlerin kenarlarında kalmış yerleşimleri ve gecekondu türü binaları ifade etmektedir. İşletmecilik açısından marjinal işletme, küçük, gelişmeye kapalı işletmeleri nitelendirmektedir. Marjinal işler denildiğinde ise verimliliği çok düşük işler anlaşılmaktadır. Bu anlamda formel sektörde bulunan bir işletme dahi ekonomik darboğazlar nedeniyle marjinal konuma gelebilmektedir. Modern işletmecilik tekniklerinden uzak kalmış işletmeler içinde aynı şey söylenebilir. Bu bakımdan marjinal teriminin kullanılması belirsizliklere yol açabilir. İncelediğimiz sektörün içinde bulunan işletmeler veya işler marjinal konumdadır. Ancak formel sektörde bulunan bir işletme de merjinal konumda bulunabilir.

Örgütlenmemiş sektör terimi de bu alanda sıkça kullanılan bir terimdir. Gerçekten bu sektör hiçbir şekilde örgütlenmediği gibi kentsel örgütleri de kullanmamaktadır. Ancak terim sektörün sadece bir özelliğini dile getirmektedir Oysa sektörün çok çeşitli özellikleri bulunmaktadır. Bazı toplumlarda diğer özelliklerin daha belirgin bir hale gelmesi terim seçimini zorlaştırmaktadır.

Korunmasız sektör terimi de aynı şekilde sektör içinde yer alanların hiçbir yasal korunmadan yararlanmadıklarını ifade etmektedir. Hatta düzenleyici yasalara dahi sahip olmadıkları söy-

lenebilir. Çoğu zaman merkezi otoriterler bu sektörü gözardı etmiş ve hakkında olumsuz düşünmüşlerdir. Bu bakımdan korunması konusunda isteksizdirler.

Gecekondu istihdamı terimi sektörde yer alan kişilerin kentlere kırsal alanlardan göç etmeleri ve gecekondu bölegelerinde yerleşmiş olmalarından ve faaliyetlerini bu bölgelere yöneltmelerinden veya faaliyetlerin kent içinde kendiliğinden gecekondu gibi ortaya çıkışından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle gecekonduların oluşumu ile informel sektörün gelişiminin paralellikler göstermesi gecekondu alanlarının büyümesi ile enformel sektörün büyümesi arasında bir bağın bulunması terimin kullanılırlığını arttırmıştır. Üstelik gecekondu bölgeleri sektörün ürettiği mal ve hizmetlerin tüketildiği bölgelerdir. Ancak gecekondu bölgelerinde yaşayanların formel sektörde de istihdam şansı bulabilmeleri veya formel sektörden yararlanmaları terimin kullanılabilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Karaborsa ekonomisi terimi de daha çok faaliyetlerin yasalara uygun olmadığı fikrine dayanmaktadır. Sektörün rekabetci karakteri ortaya çıkan fırsatların değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Fırsatların değerlendirilmesinde yasalara aykırı davranışların oluşması kaçınılmazdır. Üstelik sektör içindeki bazı faaliyetler tamamen yasalara aykırıdır. Bunlar uyuşturucu madde ticaretinden küçük çapta kaçak mal satışına, kumardan beyaz kadın ticaretine kadar çok ağır suçlar olmaktadır. Ancak sektör içindeki daha ağırlıklı faaliyet çok ağır suçlar kapsamına girmemektedir. Olsa olsa kent düzenini bozmak, kaldırımları işgal etmek, trafiği aksatmak, sağlık kurallarına uymamak, hileli mallar satmak veya küçük çapta vergi kaçırmak gibi suçlar işlenmektedir.

Kentlerde oluşan bu tür faaliyetleri nitelendirmede karaborsa ekonomisi veya yeraltı ekonomisi terimleri, sektörün tamamen

yasadışı olarak çalıştığı anlamını doğuracağından sakıncalı görülmektedir. Bu terimlerin sektörün sadece yasadışı alanlarını tanımlamada kullanılabilir. Zaten üzerinde yasal bir düzenleme bulunmayan faaliyetlerin yasadışılığından bahsetmek de mümkün değildir.

Açıklamaların ışığında sektörün tamamını kapsayacak terimin enformel sektör olduğu söylenebilir. Enformal terimi, kurumsallaşmamış, örgütlenmemiş, resmi bir yapısı bulunmayan, kendiliğinden oluşmuş, esnek, kaygan faaliyetleri nitelendirmektedir. İstihdam literatüründe sıklıkla kullanılan bu terim giderek kalkınma ekonomisinde de geçerlilik kazanmaya başlamıştır.

Enformel sektörün gelişimine yol açan temel nedenler:

Enformel ekonomik yapıyı ortaya çıkaran çok çeşitli sosyo ekonomik ve kültürel faktörler bulunmaktadır. Ancak enformel yapıyı doğuran ve hızla gelişmesine etken olan belli başlı faktörleri ana hatlarıyla belirtmek daha yararlı olacaktır.

Formel ve enformel faaliyetler karşılıklı benzeşim ve etkileşim içindedir. Bu nedenledir ki, enformel faaliyetlere paralel faaliyetler de denilmektedir. Enformel faaliyetlerin ortaya çıkışında ve gelişiminde formel faaliyetlerin etkisinin ön planda incelenmesi gerekmektedir.

Enformel sektörün oluşup gelişmesinde etken olan nedenleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

1- Kırsal üretim yapısının hızla bozulması ve ortaya çıkan nüfusun kentlere yönelmesi:

Gelişmekte olan ülkelerin büyük kentlerde oluşan enformel sektörün, insan gücü açısından temelini, kente göç eden kırsal

nüfus oluşturmaktadır. Bu açıdan enformel sektörün incelenmesine, kırsal kesimden kentlere doğru olan yoğun göçlerin incelenmesiyle başlanmalıdır.

Geçmişte doğurganlığın yüksek olmasına karşın ölüm oranlarının da yüksek olması, nüfusun göreceli bir denge içinde bulunmasını sağlıyordu. Ancak tıbbi yenilikler ölüm oranlarını hızla düşürmüş ve nüfus artışının hızlanmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler karşısında ailelerin ortaya çıkan bu duruma uyum göstermeleri gecikmiştir. Böylece nüfus artışı bir problem olarak giderek yoğunluk kazanmıştır.

Geleneksel tarımın görevi, ekonominin tarım dışı sektörlerine işgücü temin etmekle beraber işgücünü gelişmiş ekonomininin kendilerine ihtiyaç duyacağı günlere kadar barındırmaktadır. Ancak geleneksel tarımın yerine modern tarımsal tekniklerin kullanılması geleneksel tarımın bu fonksiyonunu bozmaktadır. Ekonomi içinde fazla nüfusun barındırılmasının maliyeti iç göçlerle kentlere ve kentlerde oluşan enformel sektöre yüklendiği görülmektedir.

Sanayileşmenin başlarında sanayi sektörü tarım sektöründeki hızlı nüfüs artışını karşılayacak durumdadır. Üstelik o dönemlerde kentlerde vasıfsız iş gücüne ihtiyacın bulunması tarım dışında hiç bir deneyimi bulunmayan büyük bir kitleye barınma ve kent ile bütünleşme imkanı tanımaktaydı. Bu arada zaman zaman ortaya çıkan nüfus fazlasının kentlerde birikerek sorun yaratmalarını önlemekteydi. Oysa günümüzde gelişmekte olan üçüncü dünya ülkelerindeki aşırı nüfusun gidebileceği dördüncü dünya ülkeleri bulunmadığı ortadadır.

Görülüyorki, günümüzde gelişen ülkelerde yaşanan kentleşme bir asır önce Batıda yaşanan kentleşmeden çok farklı özellikler içermektedir. Batıdaki kentleşmenin sanayiye bağımlı, gelişmekte olan ülkelerde ise sanayide bağımsız olarak ortaya

çıktığı kabul edilmektedir.

Bağımsız kentleşme sonucunda kentlere gelen göçmenlerin formel iş olanaklarından yararlanaması sonucu kendi buluşları ile ortaya koydukları enformel ekonomik faaliyetler bu kişilerin kentte barınma ve geçimlerini temin etmektedir.

2- Kentlerin ekonomik hayatında formel sektörün kentlerdeki emek arzını karşılayacak bir seviyede gelişmemesi ve bunun yanında formel sektörün girmediği daha doğrusu yasal ve teknik zorluklar dolayısıyla giremediği, girmek istemediği alanların bulunması:

Gelişmekte olan ülkeler açısından sermaye birikiminin sağlanması ve yatırımlara yönlendirilmesi güçlükler taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla raslanan yüksek ve uzun süren enflasyon mevcut yatırımları olumsuz etkilerken yeni yatırımlar için gerekli sermaye birikiminide imkansız hale getirmektedir. Böyle bir ortamın spekülatif alanların genişlemesine de imkan vermesi, mevcut sermaye birikiminin üretim dışı alanlara kayması sonucunu doğuracaktır. Dahası formel kredi kurumlarının işleyeşinde ortaya çıkan aksaklıklar, istihdam kapasitesini artıracak, yatırımları engelleyecektir.

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde sıklıkla raslanan tıkanmalar yeni yatırımlar bir tarafa , mevcutları dahi küçük kapasite ile faliyette bulunmaya zorlamaktadır. Ortaya çıkan bu durumda kentlerdeki mevcut işsizlere istihdam olanakları yaratılamazken kente göç eden tarım dışında herhangi bir üretim tecrübesi bulunmayan kitlelerin istihdam şansı bulmaları imkansız denecek kadar düşük olacaktır. Bu kitlelerin kente uyum sağlaması ve işçileşme sürecini tamamlaması uzun süre alacağından , işsiz kalacağı bu süre içinde gelir sağlayacak, kendi oluşturduğu sermaye ve beceri gerektirmeyen basit işleri yü-

rütmesi kaçınılmazdır. Bu önermenin içinde sektörün geçici bir sektör olduğu fikri ile başlangıçta ortamda bu tür işlerin icrası için engellerin bulunmadığı varsayımıda bulunmaktadır. Litarütürde bu konular oldukça tartışmalıdır. Özellikle sektörün kişiler ve ekonomi için geçici olduğu görüşü , giderek sektörün kalıcı bir hava alması nedeniyle artık kabul görmemektedir.

Formel sektörün genişlemesini teknik ve yasal engeller olumsuz yönde etkilemektedir. Formel sektör müteşebbüsleri yasal ve teknik nedenlerle bazı alanlara giremez veya girmek istemezler. Diğer bir ifadeyle bu durumun oluşumunda formel sektör işletmeleri ölçek ve kar beklentilerinin yetersizliği etkendir. Böylece bir yandan formel sektör istihdamı daralırken diğer taraftan enformel sektör müteşiflerine yeni iş olanakları doğmaktadır. Bu boşluklardan küçük çapta çalışan mamul ve fiyat farklılaşması tarafından esnek vergi mevzuatından kaçabilen girişimciler yararlanmaktadırlar. Örnek olarak bir kentte resmi otoparkların olmaması deynekçi denilen bazı kişilerin kaldırımları kapatarak kendi özel otopark işletmesinde kullanması gibi

3- Enformel sektörün ürettiği mal ve ücretlere olan talep.

Formel sektör çoğunlukla talebin tamamını nitelik ve nicelik olarak karşılayamazlar. Bu durum fiyat ve mamul farklılaştırmasının bulunmamasından ya da talebin formel bir şekilde yeterince uyarılamamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin bir yerde lokantaların sayıca azlığı veya mevcut olanların fiat bakımından pahalı olması, talebin seyyar gıda satıcıları tarafından karşılanmasını doğuracaktır. Enformel sektör kent içinde geliri düşük kişilere gelir ve iş imkanı yaratırken bir taraftanda bu kesimlere ucuz mal ve hizmet sunmaktadır. Bu nedenle sektörün ortaya çıkıp gelişmesinde bu sektörün ürettiği mal ve hizmete olan talep önemli rol oynamaktadır.

4- Kent ekonomisi içinde bazı faaliyetlerin yasalar ile engellenmemiş olması veya otorite boşluklarının bulunması

Kent ekonomisi içinde belirli bir mesleğin icrasında yasal engellerin ya da düzenlemelerin bulunmaması bazı kişilerin kendi hesaplarına yeni işler başlatmalarına fırsat sağlamaktadır. Küçük bir yer ile gerekli alet ve edevata sahip olan bir kişinin oto tamir işlerine atılması veya tansiyon ölçebilen iğne yapmasını serum takmasını bilen ile kırık çıkık üzerine kulaktan dolma bilgileri olan kişilerin bireysel olarak küçük çapta sağlık alanında iş başlatması gibi. Yasal engellerin bulunması dahil etkin bir denetim mekanizmasının bulunmaması da aynı sonucu doğuracaktır.

5- Vergi mevzuatından kaçma.

Vergi oranları ne kadar yüksek ise ondan kaçıp kurtulmak teşebbüsü de o denli kuvvetlidir. Vergi oranları ne kadar artırılırsa dürüstlüğün bedeli de o derece pahalılanır. Bu bakımdan vergiden kaçmak için faaliyetleri vergi mevzuatının ulaşamayacağı mekanlarda yerine getirmek daha fazla kazanç sağlamanın yolu olmakta ve enformel faaliyetler genişlemektedir. Vergi enformel faaliyetleri formel sektör rekabetinde avantajlı hale getiren önemli bir noktadır.

6- Yasaklar, kısıtlamalar.

Yürürlükteki kısıtlayıcı mevzuat ne kadar sert ve ne kadar sıkıysa onu çarpıtmak için de o kadar sebep var demektir. Aynı şekilde mevzuat hükümlerinin kontrolünün güç olduğu alanlarda mevzuata aykırı pek çok faaliyet çıkacaktır. Bürokrasi işlemlerinin artması anlamında düşünülürse bu arada bürokrasiyi kısmen bilenler için faaliyet alanları doğacaktır. Bu duruma iş takipçiliği denilmektedir.

Getirilen yasaklar kısıtlamalar bazı faaliyetlerin riskli ve o oranda kârlı hale getirmektedir. Örneğin kaçak eşya sigara uyuşturucu madde satımı, kumar, tefecilik hırsızlık fahişelik gibi.

7- Bağımlı çalışanların ve emeklilerin reel gelirlerinde uzun dönemli ve hızlı düşüşlerin yaşanması.

Enflasyonun yükseldiği ve uzun süreli seyrettiği dönemlerde sabit gelirli olarak kabul edilen işçiler, memurlar, emekliler geçim sıkıntısı içine düşmekte ve ek gelir sağlayacak imkanlar araştırmaktadırlar. Devlet memurları işçiler mesai saatleri dışında ek işlerde çalışmak zorunda kalacaklardır. Yasalara göre böyle bir durum formel sektörde mümkün değildir. Ancak yasaklara rağmen pek çok memurun ve işçinin tatil günlerinde veya mesai saatleri dışında çalışmakta olduğu bilinmektedir. İkinci bir iş herhangi bir resmi bir kaydı bulunmayan fazla sermaye ve beceri istemeyen özellikle girişin kolay olduğu enformel ekonomik faaliyetler içinde edinilebilir.

Gelir yetersizliği enflasyonun reel gelirleri düşürmesi yanında tüketim harcamalarının artmasıyla da karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda telafi edici gelirlerin yanında tamamlayıcı gelir kavramıyla açıklanan gelir kavramına da ihtiyaç bulunmaktadır. Bursa imalat sanayinde 1992 yılında yapılan bir araştırmada ana ücret gelirinin toplam işçi gelirleri içinde %44.5 paya sahip olduğunu diğer gelirlerin ise %55.5 düzeyinde olduğunu ortaya koymuştur. Diğer gelirler içinde de ek iş gelirleri bulunmaktadır.

Enformel sektörü bütün bu anlatılanlar ışığında özetlemek gerekirse kent ekonomisi içinde çok az yatırım gerektiren ihtisaslaşmanın bulunmadığı esas olarak kent üretimine dolayısıyla milli gelire katkısı olmayan örgütlenmeyen, örgüt kullanmayan bu bakımdan kontrol edilemeyen tek kişilik yüksek iş

değiştirme oranının bulunduğu asgari ücret sosyal güvenlik ve diğer resmi korunmalardan mahrum sendikalaşmanın olmadığı bazı alanlarda resmi kısıtlamalar nedeniyle yasadışına itilmiş işlerden oluşan kent ekonomisi içinde bir fazlalık olarak tanımlamak mümkündür.

Türkiye'de enformel sektörün özellikleri.

Türkiye'de enformel sektör 1950'li yılların ortasından itibaren başta İstanbul olmak üzere ve sanayi merkezlerinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Gecekondulaşmaya paralel olarak kentlerin merkezlerinde birtakım enformel faaliyetler de görülmeye başlanmaktadır. İç göçlerin yoğunlaştığı dönemlerde enformel sektör hem nicelik hem de nitelik olarak artmıştır. Türkiye'deki enformel sektörün özelliklerini aşağıdaki başlıklar şeklinde özetlemek mümkündür.

-Türkiye'de enformel sektör 1955 yılından sonra izlenen ekonomik politikalarla ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde kentlerin taşının topraığının altın olduğuna dair görüşler yaygınlaştı.

- Aynı yıllarda tarım dışı etkinlikler teşvik edilmeye başlandı. Kentsel işler az zamanda çok kar sağlayan işler haline dönüştü.

-Tarım sektöründe dış yardımların da desteğiyle makinalaşma geleneksel tarım yapısını değiştirdi ve tarım kesiminde işgücü fazlası açığa çıktı.

-Türkiye'de enformel sektör daha çok marjinal hizmetler alanında yoğunlaşmıştır. İmalat sanayi içinde enformel faaliyetler oldukça sınırlı olmuştur. Oysa Afrika ve Latin Amerika'da enformel sektör küçük çaplı imalat sanayiinde yoğunlaştığı gözlenmektedir.

-Türkiye'de enformel sektör giderek kalıcı bir konuma gelmektedir. Enformel sektör içinde çalışanların çalışma sürelerinin uzaması formel alanlara geçme isteğinin azalması kalıcılığı artırmaktadır.

-Enformel sektörde giderek daha fazla çocuk işgücü kulanılmaktadır. Çocuk işgücünün kullanımı eğitimi azaltan bir etken olmaktadır. Çocuklar eğitim yerine çalışmak zorunda kalmaktadır.

-Çocuk işgücünün yaygınlığı nüfus artışını teşvik eden bir gelişmedir. Çok küçük yaşlarda çalışma hayatına atılan ve aileye gelir sağlayan çocuklar nüfusu azaltma yolunda ortaya çıkabilecek baskıları azaltmaktadır.

-Çocukların emeğinin kullanılması gelecekte bu çocukların formel sektöre giriş şansını azaltmaktadır. Mesleki vasıf kazandıracak eğitimde n uzak kalmaları ve iş disiplininden uzak çalışmaları formel sektöre geçişi engellemektedir. Bu durum sektörün kent ekonomisi içinde giderek kalıcı olmasını sağlayan bir nedendir.

-Enformel sektör kent yaşamında esnaflaşma sürecini teşvik ettiği için esnaf toplumuna doğru bir gelişme sözkonusudur.

-Enformel sektör kayıt dışı ekonomiyi teşvik etmektedir.

-Ülkemizde yapılan araştırmalarda enformel sektör mensuplarının büyük çoğunluğu şimdiye kadar işsiz kalmadıklarını belirtmişlerdir. Sektörün çalışma şartları ve gelir seviyesi ile bu kitleyi işsizliğin sınırında bulunan kişiler olarak nitelendirmek hatalı olacaktır.

-Enformel sektör özellikle sosyal patlamaları engel lemesi yönünden de büyük bir önem taşır. Her ne kadar sektör hükümet politikaları açısından marjinal üretkenliği düşük işler olarak görülmekteyse de istihdam yaratma bakımından etkin bir rol oynamaktadır. Bu kesimin varlığı herşeyden önce işsizlik sorununu ortadan kaldırmaktadır. Sermaye ve beceri kullanmadan kişilere istihdam olanakları sağlamakta ve bu şekilde sosyal patlamaları engellemektedir.

Ülkemizde olduğu gibi işsizliğin büyük sorunlara yol açtığı toplumlarda enformel sektör formel sektörler yanında işsiz olan kesim için büyük bir iş alternatifi oluşturur ve toplumun üzerinde hissedilen işsizlik baskısını patlama noktasında uzak tutar. Fakat belirtilmesi gereken nokta enformel sektörün işsizlik problemlerinin çözümünde bir seçenek olmadığıdır.

Diğer bir ifadeyle enformel sektör işsizliğin yarattığı sorunları hafifletirken yol açtığı diğer sorunlarla topluma zarar vermektedir.

-Enformel sektörün ülkemiz ekonomik yapısı içinde bulunmasıyla ortaya çıkan bir başka durumda işsizlik sigortası görevini yerine getirmesidir. Ülkemizde olduğu gibi işsizliğin büyük boyutlarda olduğu fakat işsizlik sigortasının uygulanmadığı ülkelerde kişiler işsiz kaldıklarında bir gelir elde edemedikleri için enformel sektörde yaptıkları işsiz kişinin işsizlik sigortasıdır.

Ayrıca son zamanlarda ülkemizde formel sektörden enformel sektöre geçişlerin arttığı gözlenmektedir. Yapılan araştırmalarda formel sektörden enformel sektöre geçmenin en önemli nedenleri işten çıkarılma ve emeklilik hakkı elde etmedir. İşten çıkarılan kişiler için, yukarıda belirtildiği gibi enformel sektör işsizlik sigortası görevini yerine getirirken, emekli

olan ve gelir yetersizliği ile karşı karşıya olan kişilere ek gelir sağlar.

Enformel sektör gerek istihdam yapısı içinde, gerek bireysel bazda kendine özgü birtakım özellikleriyle toplumsal yapı içinde yer almaktadır. Sektörün, formel iş olanaklarının arttırılması ile kendiliğinden ortadan kalkacağını öne sürmek bu anlamda tutarlı değildir. Öncelikle çalışanların gelir seviyesi, eğitim ve vasıf düzeylerinin yükseltilmesi gerekmektedir. Fakat, kentte tüm modern kurum ve mekanizmaları rededen kendine has özelliklere sahip olan gurubun, kentle bütünleşmeyi sağlaması oldukça zor görünmektedir. Özellikle, eğitim ve vasıf düzeyi ile ilgili çözümlere gidilmeden, sadece yatırımlarla ortaya çıkacak istihdam talepleriyle kendiliğinden eriyeceğini öne sürmek mümkün değildir.

Belirtmek gerekir ki, enformel sektörden, formel sektöre otomatik ve sürekli bir geçişkenlik sözkonusu değildir. Bu durum gözözüne alınarak, sektörün sağladığı geçici çözüm yollarına kapılmadan enformel sektör sorununun çözümünü aramak gerekir.

Çocukların çalışma hayatına girme nedenleri ve sonuçları:

Pek çok çocuğun çalışma nedeni, ailelerinin fakir olması ve gelir yetersizliği içinde bulunmasıdır. Aile hayatta kalabilmek için en küçük bireyini bile ekonomik bir amaç ile kullanmaktadır. Çalışan çocukların %98'inin aile geçimine katkıda bulunmak için çalıştıklarını söylemektedirler. Bursa'da 1990 yılında çalışan çocuklar üzerine yaptığımız bir araştırmada ailenin ve çevrenin çocuğun çalışması konusundaki tutumları % 74'lük bir oranda çalışmayı destekleme yönünde çıkmıştır. Bu araştırmada çocuğun hem okuyup hem çalışması durumunda dahi

ailenin tutumu çocuğun çalışması yönünde olmaktadır. Eğer çocuk okulda başarısız olur ise, çalışma hayatına atılması konusunda bir baskının oluşacağını söylemek olasıdır. Çalışan çocukların halen yaptıkları işi ailelerinin bulduğunu söyleyenlerin oranı % 98 olarak bulunmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi, ailelerin çocukları bizzat çalışmaya yönlendirdikleri ve işleri kendilerinin bulduğu açık olarak görülmektedir. Bunun yanında çocuğun sağladığı gelirlerin nasıl değerlendirildiği sorusuna alınan cevaplar yukarıdaki görüşleri doğrular nitelikte olmuştur. Çocukların % 82'si sağladıkları geliri ailesine verdiğini söylemiştir. Bütün bu göstergeler sonunda çalışan çocuklar artık çocuk değil, ekonomik amaç için rolleri değişmiş bir şeyler olmaktadır. Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO) nın Mısır'ın başkenti Kahire'de yaptığı araştırmada çalışan çocukların ailelerine yönelttiği "Çocuklarınızı okul yerine neden çalışmaya gönderiyorsunuz?" sorusuna verilen yanıtların % 90'ı, ailenin çocukların gelirlerine ihtiyacı olduğu şeklinde belirlenmesi bütün bu anlatılanların çarpıcı bir özetini vermektedir.

Çocuğun çalışmasında ikinci büyük neden, çalışmanın tek alternatif olmasıdır. Eğitim olanakları ya çevrede bulunmamaktadır, ya yeterli değildir, ya da ailenin ödeyemeyeceği kadar pahalıdır. Eğitimde değişik nedenlere bağlı başarısızlık ise eğitimin tamamen terk edilmesi için bir gerekçe olmaktadır. Bursa'da çalışan çocuklar üzerine yaptığımız araştırmada eğitimini yarıda bırakanların oranı % 62.5 olarak tespit edilmiştir. Üstelik yarıda bırakanların da % 27,5'i ilkokuldan terk etmiştir. Ancak araştırmada çocukların size kalsa çalışmayı mı yoksa eşitliği mi tercih edersiniz sorusuna verdiği cevap % 77.5 luk bir oranda eğitim olmuştur.

Çalışma nedenleri özetlenecek olursa yoksulluk çocuğun çalışmasını, çocuğun çalışması eğitimsizliği, eğitimsizlik düşük gelirli bir işi, düşük gelir ise yoksulluğu doğurmakta ve bu kısır döngü devam edip gitmektedir.. Bu arada aileler yoksul olmalarına rağmen çok çocuk sahibi olmaya devam et-

mektedirler. Çünkü en azından çocuğun bakım maliyeti en aza indirilmiş olmaktadır.

Çocuğun çalışmasından kaynaklanan pek çok sorun bulunmaktadır. Bu sorunlar genelde çocuğun sömürülmesi ile ilgilidir.

1- Çok küçük yaşlarda çalışma hayatına girmeleri: Gelişmekte olan ülkelerde çocukların çalışmaya başlama yaşları 6ile 7yaş arasında olmaktadır. Küçük yaşlarda çalışmaya başlama bedeni ruhi ve gelişimi engellediği gibi çocuğun eğitiminin aksamasına da yol açmaktadır. Böylece ileriki yaşlarda düzenli bir istihdam için çocuk şansını baştan kaybetmektedir.

2- Zor ve kötü şartlarda çalışma: Çocuğun çalışması kurumsal ve yasal düzenlemelerden uzak olduğu için genelde zor ve kötü şartlara tabidir. Bazen çocuğun kaçma saklanma gibi fiziksel, kolay aldatılma gibi psikolojik, fiil ehliyetinin bulunmaması gibi hukuki özellikleri nedeniyle yasa dışı işlere itilmektedirler. Çocukların çalışma ortamındaki tehlikeler de çocukların stres altında çalışmalarına yol açmaktadır. Elimizde veriler bulunmadığı için çocukların karıştığı iş kazaları hakkında fazlaca bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu rakamların düşük olduğunu söylemek çok iyimserlik olacaktır.

3- Çalışma süresinin uzunluğu: yapılan araştırmalarda çalışma süreleri günde 12 ila 16 saat arasında bulunmuştur. Çocuğun bu kadar uzun ve yorucu çalışma şartlarına ses çıkarması da mümkün görünmediği için şartlar genelde daha da kötüye gitmektedir.

4- Ücretlerin son derece düşük olması: Çocuğun özelliklerinden çalışmanın yasadışı olmasından dolayı ücretler düşük

olmaktadır. Gün geçtikçe çalışma hayatına atılan çocuk sayısındaki artışlar da ücretlerin düşmesine yol açmaktadır. Çocuk çalıştıran işveren için çocuk zaten ucuz emek anlamına gelmektedir. Örgütlü sektör de ucuz emek kullanımının yaygınlığından yakınarak kayıtdışı sektörün haksız rekabetinden yakınmaktadır. Hatta uluslararası alanda gelişmiş ülkeler, çocuk emeğinin yaygın kullanımı sonucu emek maliyeti ve mamül maliyeti düşük ülkelerin rekabetinden açıkça çekinmektedirler.

5- Çocuğa çok fazla sorumluluk yüklenmesi: Çocukların aile geçimine katkıda bulunması zorunluluğu onların kaldıramayacağı yükleri üstlenmeleri anlamına gelmektedir. Özellikle kente kırsal bölgelerden yeni gelen aileler, kentte barınabilmek için en küçük bireyini dahi ekonomik görevlerde kullanmaktadır. Bursa'da yaptığımız alan araştırmasında hedef kitlemizin % 18'i ailesini geçindirmek için çalıştığını söylemiştir. Bu çocuklar genelde aile reisinin çalışmadığı çok çocuklu ailelerden gelmektedir. Kardeşler değişik faaliyet alanlarında çalışarak hep birlikte aile geçimini üstlenmişlerdir. Üstelik bu çocuklar, aile geçimine katkıda bulunmak ile aile geçindirmek arasındaki farkı gayet iyi bilmektedirler.

6- Baskı ve tehdit altında çalışma: Çocuğun çalışırken karşılaştığı baskılar bizlere köle emeğini anımsatmaktadır. Bu durum onların gelişimini engellemekte hatta durdurmaktadır. Bazı alanlarda ise cinsel sömürünün bulunduğu herkes tarafından bilinmektedir.

SONUÇ

Çocuk çalıştırılması, az gelişmişlik ile yoksulluk arasındaki kısır döngünün bir unsuru olarak değerlendirilebilir. Bu nedenledir ki, çocuk çalıştırılmasına yasal düzenlemeleri uygulamaya sokmak, ilgili kişi ve kuruluşları çocuk çalıştırılmasını

önlemeye çağırmak sonuç almaya yetmemektedir. Çocuk işgücüne yönelik politikalar üç önemli konuyu ele almalıdır.

Bunlarda ilki ve öncelikle alınması gereken tedbir, çocukların ağır ve tehlikeli işlerden ve işyerlerinden uzaklaştırılması olmalıdır.

Bu çok acil bir konudur. Bunun için çocukların çalışma hayatında karşılaştıkları risklerin tanımlanması, en ağır risklerle iç içe yaşayan en korunmasız çocuk kümelerinin belirlenmesi gereklidir.

İkinci konu çocuklara sağlık, beslenme ve eğitim olanaklarını arttırarak çalışma hayatından korunmalarına sağlamak gerekir.

Burada yoksul ailelerin durumunu da gözden geçirmek ve aile yardımlarını arttırmakta önem kazanmaktadır. Ancak görüldüğü gibi bu politikalar çok soyut politikalardır. Daha somut öneri olarak zorunlu eğitimin 5 seneden 8 seneye çıkarılması, çıraklık sisteminin iyi bir şekilde gözden geçirilmesi ve "öğrenirken kazan" sisteminin yerleştirilmesi yoksul ailelere aile planlaması yardımlarının yapılması gerekir.

Üçüncü konu ise uzun dönemde çocukların işgücüne katılmasını önlemektir. Bunun için ise ekonominin çocuk işgücünü kullanmasını engellemek gerekir.

Örgütlü sektör çocuk işgücünü çok yaygın olarak kullanamamaktadır. Çocukların yaygın olarak çalıştığı alan ekonominin örgütsüz sektörleridir. Bu politika ise kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kontrol altına alınmasını önermektedir ki böyle bir durumun gerçekleşmesi oldukça güçtür. Bu yapıldığı zaman nüfus artışının da önüne geçileceği düşüncesindeyim.

DERİ İŞKOLUNDA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN İŞ HUKUKU VE SOSYAL GÜVENLİK AÇISINDAN SORUNLARI

Prof. Dr. A. Can Tuncay
İ.Ü. Hukuk Fak. İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Çocuk kimdir? Çocuk genel bir anlayışa göre insanın yavrusuna verilen addır. Bebekliğin sona erdiği 18. aydan başlayarak ergenlik döneminin başladığı 12-14 yaşlarına kadar süren bir evredir. Ergenlikten sonra gençlik çağı başlar ve bu dönem genel olarak 18-20 yaşına kadar sürer. Fakat gençlik çağının da çocukluk çağının bir bölümü olduğu kabul edilir. Bu dönemlerde çocukların dil, düşünce, davranış, başka çocuklarla sürdürdükleri ilişkiler, kendilerini ve başkalarını algılamaları açısından değişiklikler gösterir. Bununla beraber çocukluk çağı bir coğrafi bölgeden diğerine, zamandan zamana, bir ülkeden, bir bölgeden diğerine, hatta insandan insana değişiklik arzeder. Örneğin 10 asır önce Avrupa da ortalama insan ömrü 40 yıl idi. Çocukluk da 12 – 13 yaşına kadar sürerdi. Tarihte çocuk krallar padişahlar çok görülmüştür. Bugün Kuzey Avrupa ülkelerinde gençlik çağı 21 yaşına kadar uzanırken Afrika ka-

bilelerinde kız çocuklarının 10--12 yaşında evlenip çocuk sahibi olduğu bilinmektedir. Halk arasında çocuk ruhlu insan ya da büyümüş de küçülmüş insan yakıştırmaları yapılır.

Herşey bir yana hukuk bazında çocukluk yaş faktörü ile tanımlanmaya çalışılır. Medeni Kanunumuzun 11. maddesi rüşde 18 yaşın bitirilmesiyle erişileceğini kabul etmiştir. Geçenlerde bir yasa ile TBMM de kabul edilip 27.1.1995 günü bir yürürlük kararnamesi ile iç hukukumuza dahil edilen Çocuk Haklarına Dair Uluslararsı Sözleşme 18 yaşına kadar herkesi çocuk saymıştır (md.1).506 sayılı Sosyal Sigortalar K. yaşlılık sigortası açısından sigortalılığın başlangıcını 18 kabul etmiş (md. 60 /6) iş Kanunumuz 18 yaşından küçük çocukların işe alınmadan önce sağlık durumları ve bünye itibarıyle o işe uygun olup olmadıklarını doktor raporuyla belirlenmesini öngörmüştür (md. 80). Avrupa Sosyal şartı da 15-18 yaş arasındakileri çocuk işçi kabul etmiştir.

Demek oluyor ki ülkemizde 18 yaşından küçükler çocuk sayılırlar. Bu yaşın altında çalışanlara da çocuk işçi denir. Bununla birlikte ükemizde en az çalışma yaşı 15 kabul edildiğinden 15 - 18 yaş arasında çalışanlara genç işçi, 15 ten küçüklere çocuk işçi tanımlaması da yapılmaktadır. Bu saptamanın uluslararası sözleşmelere uygun olduğu söylenebilir.

Tespitlerimize göre ülkemizde deri işkolunda çalışan çocukların iş ve sosyal güvenlik hukuku açısından durum ve işçilerin sorunlarını diğer iş kollarından soyutlamaya imkan yoktur. Çocuk işçilerin sorunları hemen her işkolunda (ufak tefek farklılıklar bir yana) aşağı yukarı aynı sebeplerden kaynaklanmakta, aynı özellikleri göstermektedir.

Mevzuat açısından da deri işkolunda çalışan çocuklarla ilgili pek özel hükümler yoktur. Şimdi bunlara bir göz atalım.

1. MEVZUAT AÇISINDAN

1. Uluslararası Belgelerde

Deri işkolunda çocuk çalıştırılması ya da deri işkolunda çalıştırma ile ilgili özel bir uluslararası sözleşme bulunmamaktadır. Fakat çocuk işci çalıştırılmasına sınırlar ya da yasaklar getirilmesi ile ilgili ILO tarafından akdedilmiş 13 sözleşme ile 6 tavsiye karalı bulunmaktadır. Bunlardan şimdiye kadar 7 tanesi T.C tarfından onaylanmıştır .

Konumuzla ilgili sözleşmeler şunlardır:

1919 tarihli ve 5 sayılı Endüstride Asgari Yaş konulu sözleşme . Bu sözleşme ister özel ister kamu işyerlerinde olsun 14 yaşından aşağı çocukların çalıştırılmalarını yasaklamıştır. Daha sonra 1937 de kabul edilen Asgari yaş konulu 59 sayılı sözleşme asgari çocuk çalıştırma yaşını 15'e yükseltmiş bulunmaktadır. Bu sözleşme ülkemiz tarafından 26.11.1992 tarih ve 3849 sayılı kanunla onaylanmıştır. 1973 tarihli 138 sayılı Asgari Yaş sözleşmesi asgari çalıştırma yaşının zorunlu temel öğrenimin bitim tarihi, fakat herhalükarda 15 olması gerektiğini, ekonomisi yeterli derecede gelişmemiş olan ülkeler de bu yaşın (istisnaen) 14' e kadar İnebileceğini kabul etmiştir. Bu sözleşme devletimizce henüz kabul edilmemiştir. Genç işçilerin gece işlerinde sanayide çalıştırılması ile ilgili 1948 tarihli 90 sayılı sözleşme ise 18 yaşından aşağı kişilere gece işlerini yasaklamaktadır. 1946 tarihli 77 ve 78 sayılı sözleşmeler ise 18 yaşın altındaki gençlerin işe alınmadan önce o işe bünyece ve sağlık yönünden uygun olup olmadıklarının doktor raporu ile belirlenmesini ve 18 yaşın doldurulmasına kadar en az yılda bir kere gençlerin doktor muayenesinden geçmelerini şart koş-

maktadır. Sanayide çalıştırma ile ilgili olan 77 sayılı sözleşme T.C tarafından onaylanmıştır (16. 8. 1983 tarih ve 2878 SK.) Yeraltı maden işyerlerinde çalıştırılan genç işçilerin tıbbi muayeneleri ile ilgili 1965 tarih ve 124 sayılı sözleşme ise asgari yılda bir defalık doktor muayenesini 21 yaşın tamamlanmasına kadar yükseltmiş bulunmaktadır. Yeraltı maden işyerlerinde en az çalışma yaşı ile ilgili 1965 gün ve 123 sayılı sözleşme ise bu yaşın 16 dan aşağı olamayacağını amirdir. Bu sözleşme de T.C. tarafından 8.5.1991 tarihinde onaylanmıştır (3729 SK).

Tarımda en az çalışma yaşı ile ilgili 1921 tarih ve 10 sayılı sözleşme en az çalışma yaşını 14 olarak tespit etmiştir. Deniz işlerinde En Az Çalışma Yaşının Tespiti ile ilgli 1936 tarih ve 58 sayılı ILO sözleşmesi de denizde en az çalışma yaşının 15 trimci ve Ateşçi sıfatıyla Gemilerde çalıştırlacakların En Az Çalışma Yaşının Tespiti ile ilgili 1921 tarih ve 15 nolu sözleşme de bunu 18 olarak tespit etmiştir. 15 ve 58 sayılı sözleşmeler T.C tarafından 26. 5.1959 da onaylanmıştır (7292 ve 7293 SK.lar).

1950 tarihli Avrupa Sosyal Şartı ise T.C tarafından 1989 tarihinde 3581 SK.lar onaylanmış bulunmaktadır. Bunun 7 maddesinin bazı fıkralarına T.C tarafından çekince konmuşsa da sözleşme en az çalışma yaşını 15 olarak tespit etmiş, ancak hafif işlerde 15 yaşından küçüklerin de çalıştırılabileceğini ağır ve tehlikeli işlerde ise 15 ten yukarı bir yaşın tespit edilmesini öngörmüştür.

Çocuk Haklarına Dair 1989 tarihli sözleşme T.C. tarafından çok kısa bir süre önce 9.12.1994 tarihinde TBBM'de onaylanmış (K.NO.4058) 27 Ocak 1995 tarihinde ise yürülüğe konulmuştur. Bu sözleşme 18 yaşına kadar herkesi çocuk kabul etmiş (md.1) taraf devletlerin, çocukların sosyal güvenlikten ya-

rarlanmaları için gerekli tedbirleri (md.26), onların ekonomik sömürüye uğrayacak eğitimlerine ve sağlıklarına zarar verecek bir şekilde çalıştırılmalarına engel olacak tedbirleri almalarını şart koşmuştur (md. 32).

Bu uluslararası belgelerin hiçbirinde deri işkolunda çocuk çalıştırmasıyla ilgili bir hüküm yer almamıştır. Ancak bunlardaki temel amacın çocukların eğitimlerini engelleyecek sağlık ve gelişmelerini tehlikeye düşürecek şekilde çalıştırılmalarını engellemek olduğu görülmektedir.

Tüm bu şartların ulusal mevzuatımızla bağdaşmayan hiçbir yönü yoktur.

2. Ulusal Mevzuatta:

Anayasamız küçükler ve kadınlar ile bedenen ve ruhen yetersiz olanların çalışma şartları bakımından özel olarak korunacaklarını amirdir (md. 59/2)

İşK.nun 67 . maddesi ise 15 yaşından aşağı çocukların çalıştırlmalarını yasaklamış istisnaen hafif işlerde 13 yaşını doldurmuş olanların çalıştırılabileceğini öngörmüştür (md. 67 /1).

İŞK. md. 78 ise 16 yaşını doldurmamış çocukların ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmalarını yasaklarken 16--18 yaş arasındakilerin hangi ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabileceklerini Tüzük hükümlerine bırakmıştır. Nitekim, Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğüne göre aldehitler, ketonlar, eterler, korbon sülfür, analin, alkol, solvent ,tiner , triklor, etilen ve benzerleri gibi uçucu ve patlayıcı maddelerin imali ve bunlarla yapılan işlerde (sıra no. 36), tabakhaneler ile her çeşit deri fabrika ve imalathanelerindede tabaklama, nakil ve depolama işlerinde (sıra NO. 59) 18 yaşını bitirmemiş çocukların çalıştırlmalarını ya-

saklamış, buna mukabil deri sanayiinde mamul derilere yüz ve fantazi fason yapma ve derileri perdahlama işlerinde 16 yaşını bitirmiş 18 yaşını bitirmemiş çocukların çalıştırılmalarına izin vermiştir (sıra no. 121).

İşkollları Tüzüğü ise 7 no. lu deri işkolunda yapılan işleri şöyle tanımlamıştır: Kundura sanayii deri ve deriden yapılan her türlü eşya (saraciye) yapımı ve debagat işleri kürkçülük, tutkal sanayii ve bağırsak işleme işleri . Demek oluyor ki Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğünün ilgili maddelerini işkolları Tüzüğünün bu hükmüyle birlikte yorumlayacak olursak deri işkolunda yapılan birçok iş 18 yaşını bitirmemiş çocuklara kapalıdır.

2821 sayılı sendikalar K. 16 yaşını doldurmuş olanların sendikalara serbestçe üye olabileceklerini belirtir. Bu yaşı doldurmamış olanlar ise velinin ya da vasinin yazılı izniyle üye olabilir (md. 20) Ancak 16 yaşını doldurmamış olanlar genel kurullarda oy kullanamazlar (md.14 / son). 18 yaşını doldurmamış çocuklar arasında hizmet akdiyle çalışanlar olduğu kadar, çıraklık, akdiyle ya da meslek öğrencisi sıfatıyla çalışanlar da bulunabilir . Nitekim, 3308 sayılı çıraklık ve Meslek Eğitim K 13-19 yaş arasındaki çocukların ilkokul mezunu olmak ve sağlık yönünden elverişli olmak şartıyla çırak olabileceklerini belirtir (md.10). 506 sayılı SSK çırakların sadece hastalık, iş kazası ve meslek hastalıkları sigortasından yararlanabileceklerini öngörür Md. 60/G ise yaşlılık, ölüm sigortası ve malülllük yönünden 18 yaşı sigortalılık süresinin başlangıcı olarak kabul etmiştir.

Acaba bu hükümler gerçek hayatta etkili olabiliyor mu? Buna bir bakalım.

II. SOSYAL VE HUKUKİ GERÇEKLER AÇISINDAN

Deri işkolunda çalışan çocukların sosyal güvenlik ve iş hu-

kukuna ilişkin sorunlarını ülkemizde diğer işkollarında çalışan çocukların sorunlarından pek farklı özellikler göstermediği kanısındayım. Nitekim geçen yıl dünya çocuk gününde bir gazetede yayınlanan haberde Kocaeli'ndeki bazı tuğla ve kiremit fabrikalarına Konya ve Çorum'dan kamyonlara doldurularak getirilen İlkokul çağındaki çocukların ayda 700 bin lira karşılığında günde 12 saat toz toprak içinde her türlü sosyal güvenceden yoksun ter döktükleri sağlıksız barakalarda yatırıldıkları, ailelerinin çocukların kazandığı bu paralarla geçimlerini sürdüdüklerinden söz edilmekte idi. Gazete bu çocukları köle çocuklar olarak nitilendirmekte idi. Sorun deri işkolunda, özellikle kundura imal eden küçük işyerlerinde pek farklı değildir.

1992 yılında çocukların çalıştırlmasının ortadan kaldırılmasına yönelik uluslararası program (IPEC) çerçevesinde çalıştırmanın özellikle kundura saya saraciye işyerlerinde yoğunlaştığı buralarda en fazla 12--15 yaş arasında çocuklara rastlandığı bunların % 93 ünün ilkokulu bitirdikten sonra çalışma hayatına atıldığı haftada 80-100 saat arasında çalıştırıldıkları işverenlerin % 70'inin çocukları sağlık kontrolundan geçirmedikleri, işverenlerin büyük bir çoğunluğunun kültür düzeyinin düşük olduğu, çocukların %90 ının sigortasız çalıştırıldığı tespit edilmiştir.

Tespitlerimize göre deri işçiliği pis ve ağır bir iştir. Özellikle tabaklama işi böyledir. Tabaklama fabrikalarında sular dairesi denen bölümde kimyasal maddeler kullanılarak deriler yıkanıp temizlenmektedir . Burada çoçuk çalıştırılmaz. Çünkü ağır iştir. Çocuğun yapacağı iş değildir. Finisaj denen bölümde ise deriler yağlarından arındırılır, inceltilip boyama için hazır hale getirilir. Burada çocuklara uygun bir yer değildir. Buralarda bazan getir götür işlerinde çocuk çalıştırıldığı olur. Fakat bu çocuklarda meslek hastalığı tehlikesine açıktırlar.

Deri konfeksiyon işi ise farklıdır. Bu iş türü Ağır ve Tehlikeli İşler T. nün 121 sıra no sondaki tanıma girmekte olup buralarda 16 yaşını doldurmuş çocuk çalıştırılabilir. Burada deri kesme biçme işleri yapılır. Küçük parmaklara ihtiyaç olduğundan burada çalışan çocuklar nispeten iyi para alırlar.

Buna mukabil burada da ne sendika, ne sosyal güvence vardır. İş saatleri düzensizdir. Aslında saat esasına göre değil parça başına çalışılır.

Saraciye işi çocuk çalıştırmanın en yaygın olduğu sektördür. Bu işlerin en yoğun yapıldığı Gedikpaşada'da 12 bin atelye olduğu ifade edilmektedir. Bunların arasında bırakın SSK kurumuna kayıtlı olmayı Maliyeye bile kaydı bulunmayan işyerleri vardır. Bu işyerlerinde çalışma şartları çok kötüdür. Eski han odalarında yıkanma ısınma ve WC tesisatından yoksun havasız, güneşsiz mekanlarda çalışılmaktadır. Buralarda ne sigortaya ne de okula giden çocuğu rastlanır. Sendikalaşma yoktur. Asgari ücret bile uygulanmaz. Daha çok kaçak çocuk işçiler çalıştırılır. Tokat atma, dayak, küfür, günlük hadiselerden sayılır. Bu ortamda çalışan çocuklarda psikolojik bozukluklara rastlanmaktadır. Bu çocuklar ileride içine kapanık ya da saldıgan bir kişilik sergilemektedirler. Yaz aylarında çalışan çocuk adedi çok artmaktadır. Saraci işlerinde benzol , tiner, solvent ve solüsyonlar çok kullanılr. Bu maddeler bunlarla çalışan çocuklarda bir süre sonra bağımlılık yaratmakta bu da ileride onları uyuşturucu kullanmaya kadar götürmektedir. Bu iş de aslında ağır ve tehlikeli bir iş olup18 yaşından küçük çocukların çalışması yasaktır.

Buralara çeşitli nedenlerle ne zabıta ne iş ne de sigorta müfettişleri girebilmektedir. Bu nedenle denetimden yoksundur denebilir. Örneğin çocuklara fazla çalıştırma yaptırıldığı halde ne bölgeden izin alınmakta, ne de fazla çalışma ücreti doğru dürüst ödenmektedir.

Ülkemizde 3.600.000 civarında çalışan çocuk olduğu ileri sürülmektedir. Bu rakam 12-19 yaş grubu çocukların 1/3 üne eşittir. Bunların ne kadarının deri işkolunda çalıştığına ilişkin bir bilgi elimizde yoktur. Deri işkolunda çocuk işçi çalıştırma olgusu sadece geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelere has bir sorun değildir. Gelişmiş ülkelerde de görülür. Örneğin italya, Avrupa' da çocuk işçi sayısı en çok olan ülkelerden biridir. Bu ülkede deri sektöründe 10 binlerce çocuğun çalıştığı bilinmektedir.

Ortadoğu ülkelerinde ve Güney Amerika'da da deri sektöründe olumsuz koşullarda on binlerce çocuk çalıştırılmaktadır.

Deri sektöründe çocuk işçi çalıştırmanın nedenlerine gelince. Bunlar çok çeşitlidir.

-İşverenlerin ucuz emek kullanma eğilimi.

-Hızlı nüfus artışı. Yılda yüzde 2.2 lik artış normal değildir. Bu da işsizliği neden olmaktadır.

-Dar gelirli ailelerin geçim sıkıntısı.

-Köyden kente göç. Kentlerdeki nufüs patlaması, pahalı ve zor yaşam koşulları.

-Eğitim sistemindeki bozukluk.

-Çocukların okullarda karşılaştığı başarısızlıklar.

-Hükümetlerin izledikleri ekonomik ve vergi politikaları sonucu enformel sektörün teşvik görmesi.

-Ülkede kronik hale gelmiş olan yüksek oranlı enflasyon.

-Kültür düzeyi düşük sorumluluk duygusundan yoksun iş-

JR -İŞ
Bilgi Merkezi

verenlerin sektöre hakim olmaları

-Ülkedeki yapısal işsizlik .

-Ailenin çocuğu para kazanma aracı dolarak görme eğilimleri.

III. HUKUKİ, İKTİSADİ VE SOSYAL SONUÇLAR

Çocuklar olumsuz koşullarda yasalara aykırı olarak çalıştırıldıkları için devlet otoritesi sarsılmaktadır.

Düşük ücret ödendiği fazla çalışma ücretleri ödenmediği için devlet vergi kaybına uğramaktadır.

Sigortasız çalıştırılma yüzünden Kurum prim kaybına uğramakta çocuklar da sosyal güvenceden yoksun kalmaktadır.

Kaçak çocuk işçi çalıştırma çoğunlukla küçük ölçekli işletmelerde görüldüğünden bunlar büyük ölçekli ve yasalara uygun davranan işletmelere karşı haksız rekabet uygulamış olmaktadırlar.

Uyuşturucu bağımlılığı artmakta, çocukların bedeni ve ruhi gelişmeleri engellenmekte sağlıksız bir toplumun tohumları atılmış olmaktadır.

İnsan ve çocuk hakları ihlale uğramış olmaktadırlar

Çocuklar küçük yaşta meslek hastalıklarına yakalanmaktadırlar. Bu vesile ile belirteyim ki uygulamada meslek hastalığının tespitine ilişkin raporlara karşı itirazların yapıldığı Ankara'daki Yüksek Sağlık Kurulundan itiraz sonuçları yıllar

sonra geldiğinden kişiler sosyal güvenceden yoksun, kaderleriyle başbaşa yaşamaya itilmiş olmaktadırlar.

IV. SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK ÖNERİLER

Şunu belirtmek gerekir ki ülkemiz şartları içinde çocuk çalıştırmayı önlemek en azından uzun yıllar mümkün değildir. Bunu yasaklarla sert cezalarla önlemeye çalışmak enformel sektörde çocuk işçi çalıştırmayı (bilet, sigara satıcılığı, ayakkabı boyacılığı, simitçilik vs.) teşvik edecektir.

Bizce önemli olan çocuk işçiliğini tümüyle ortadan kaldırmaya çalışmak yerine bunu yasalara uygun yapabilmektir. Yani çocukların eğitimlerini bedeni ve ruhen gelişmelerini engellemeyen sağlıklanını zarara uğratmayan ya da bu engellerin en az düzeyde tutulabildiği bir biçimde çocukların çalıştırılmasıdır. Böylelikle çocuk işçiliği cazibesini zamanla yitirir düşüncesindeyiz. Bunun için herşeyi mevzuattan beklemek doğru değildir. Bunun için daha mantıklı ve geçici önlemler alınmalıdır. Şöyle ki:

Ailelerin geçim düzeyleri yükseltilmeli, Bunun için aile ödenekleri siğortası mutlaka kurulmalı aile yardımları arttırılmalıdır. Belirtelim ki çocuk ve aile yardımları prime asas kazanç ta sayılmaz (SSK. md. 77).

Temel (zorunlu) öğretim süresinin kalitesi yükseltilmeli, süresi uzatılmalıdır. Ayrıca ilk öğretimin parasız, masrafsız olması gerekir.

İş ve sigorta müfettişleri etkin bir işyeri denetimi yapmalıdırlar. Müeyyediler ve cezalar caydırıcı olmalıdır.

Mesleki ve teknik eğitim özendirilmeli eğitim yaygınlaştırılmalıdır.

Asgari ücretler insanlık onuruna yarışır düzeye çekilmeli bundan vergi alınmamalıdır . Bu uygulamada 16 yaşından küçük büyük işçi ayırımına son verilmelidir. Bu ayırım yapay olduğu gibi çocuk çalıştırmayı özendirici olmaktadır.

Polis ve zabıta bu konuda daha titiz ve duyarlı çalışmalı 2828 sayılı Kanun çerçevesindeki il sosyal hizmetler müdürlükleri korunmaya muhtaç çocuklara yardım elini uzatmalıdır.

Kırsal kesimden kente göçün önlenmesi doğumların kontrol altına alınması kaçınılmazdır.

İşsizlik azaltılmalı, işsizlik sigortası kanunu mutlaka çıkarılmalıdır. Böylece işsiz, fakir aileler kendilerini çocukların çalıştırmak zorunda hissetmemelidirler

Sendikalara ve medyaya bu konuda önemli görevler düşmektedir. Bu konuda kamuoyunda ve iş çevrelerinde olumsuz koşullarda çocuk çalıştırmanın önlenmesi konusunda bilinçlenme yaratmalıdırlar. Çalışan çocukların eğitimiyle ilgili projeler geliştirmelidirler. Sorunların üzerine eğilmelidirler.

Sendikalar toplu iş sözleşmelerine bu konuda sınırlayıcı hükümler koydurulabilirler.

Çıraklık eğitimine önem verilmelidir.

İşverenlerin çocuk işçi yani ucuz emek çalıştırma alışkanlığından vazgeçmeleri için eğitime ihtiyaçları vardır. Gönül isterdiki bu seminere katılanlar arasında birkaç da deri işvereni bulunsun. Böylece eğitime bir yerden başlansın.

SANAYİDE ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA ŞARTLARININ İYİLEŞTİRİLMESİ İÇİN ALINMASI GEREKEN TEDBİRLER

Dr. Dilşat PAYA
Baş İş Müf.
İstanbul Grup Başkanlığı

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün "IPEC-Çocuk Emeğinin yokedimesine yönelik uluslararası programı çerçevesinde çalışma ve sosyal güvenlik bakanlığı iş teftiş Kuruluna bağlı 7 Gurup Başkanlığında (Ankara , İstanbul, İzmir, Adana, Samsun, Bursa, ve Antalya) çocukların çalışma ortam ve koşullarını yerinde incelenmesi, çocukların çalışması ve çalıştırılmasına ilişkin sebeplerin araştırılması ve sonuçta elde edilen verilerin birleştirilerek değerlendirilmesi amacıyla inceleme denetimleri yapılmıştır. İstanbul Grup Başkanlığı bu çalışmalar için Deri İşkolunu (ayakkabı-saya atelyeleri, saraciye ve deri konfeksiyon) seçilmiştir.

Sektör seçiminde Dikkate Alınan Kriterler:

1. Ayakkabı-saya, saraciye ve deri konfeksiyon işyerleri İstanbulda yoğunlaşmıştır.

2. Bu işkolunda yoğun şekilde çocuk istihdam edilmekte ve bunlar özellikle küçük ve orta çaplı işyerlerinde bulunmaktadır.

3.Sektörde kullanılan yapıştırıcılar için bulunan çözücüler hegzan, heptan, toluen, ksilen gibi) çalışanların sağlığını olumsuz etkilemektedir.

4. Kalitesiz yapıştırıcılar yaygın olarak kullanılmaktadır.

5. Sektörde çalışma süreleri çok uzundur.

6. İşyerlerinde, kullanılan kimyasallardan ötürü yangın parlama ve patlama riski fazladır.

7. Ayakta ve ergonomik olmayan biçimlerde çalışma yapılmaktadır.

8.Çalışanlar, özellikle çocuklar güvenceden yoksundurlar. Yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı sektör çocuklar açısından öncelikli olarak incelenmeye değer görülmüştür.

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Görüşülen çocukların yaş dağılımı 9-18 arasında değişmekte olup 13 (%20.59) ve15(%19, 93)yaşlarda yığılmalar tesbit edilmiştir.

2. Görüşülen çocukların doğum yerleri incelendiğinde , % 26.80 ile Karadeniz Bölgesi 1.sırada yer almaktadır . Bulgaristan ve yugoslavya da doğan ve göçeden çocukların yüzdeleri de dikkat çekicidir. Bu rakamlar İstanbul'a göç hakkında fikir vermesi bakımından da önem taşımaktadır.

3. Görüşülen çocukların çalışmaya başlama yaşı ilkokulu bitirme yaşı olan 12 de (%34.97) maksimum vermektedir.

4. Görüşülen çocukların % 38 'i haftalık ücret almakta olup ücretler 100.000 TL den 1.000.000 TL. ye kadar değişmektedir. Ancak 400.000 TL (%6.54) ve 500.000 TL (%6.54) haftalık ödemelerin yaygın olduğu tesbit edilmiştir. (1994 yılının ilk yarısındaki ücretler)

5. Görüşülen çocukların % 62 si aylık ücret almakta olup ücretler 600.000 TLden 3.000.000TL'ye kadar değişmektedir. Ancak % 13.07 ile 2.000.000 TL aylık başı çekmektedir.

6. Görüşülen çocukların % 30.39 'unun 2 kardeşi, % 15. 36 sının 5 kardeşi , % 3.92 sinin 9 kardeşi olduğu tesbit edilmiştir. Kardeş sayısı çocukların aile yapısını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

7.Çalışan çocukların büyük ekseriyeti (% 80.06) ilkokul mezunudur.

8.Çocuklarda ücret-para-gelecek kavramından daha çok soyut olarak çalışma kavramı gelişmiştir.

9.Büyük fabrikalar dışında çalışan çocukların tümü sigortasızdır

10. Çocukların % 45 inin babası çeşitli nedenlerle çalışmamaktadır.

11. Çocukların annelerinin % 90' ı çalışmamaktadır.

12. Buna karşılık kardeşlerde çalışma oranı yüksektir.

13. Çocukların % 73..20'si gelirlerinin tümünü ailelerine vermekte, buna karşılık bir miktar harçlık almaktadırlar.

14. Formel çıraklık yaygın değildir, hatta çok sayıda işverenin bundan haberi bile yoktur.

15.Bütün çocuklar üretim sürecine tam olarak katılmaktadır.

16. çocuklar aile düzeni ve yoksulluk nedenleri ile okuyamamışlardır.

17. İşverenlerin % 45. 12'si ucuz emek, %26.83'ü ise işi öğretmek amacı ile çocuğu tercih ettiklerini beyan etmişlerdir. Çocuk az zarar verdiği çok iş yaptığı zaman yararlıdır. Bu prensipler uğruna gerekirse dövülebilir.

18. Çocuğun çalışma nedeni ise ekonomiktir.

19. İşyerlerinde üretimde kullanılan yapıştırıcılar için TSE standardı yoktur.

20. Bu işyerlerinde çalışan çocukların çalışmaya tam gelişme çağında başlamasının, kötü beslenmenin, fazla çalışmanın ve kullanılan kimyasalların etkilerinin sonucunda soluk ve kavruk kaldıkları gözlenmiştir. Kaldı ki kullanılan kimyasalların beyin hücrelerinde yarattığı tahribatın çocuğun zeka gelişimini de olumsuz etkileyebileceği düşünmektedir.

21. Fabrikalar dışındaki işyerlerinin büyük bir kısmı olumsuz şartlara sahip bulunmaktadır. Ailelerin bu kötü çalışma koşullarına duyarsız olduğu görülmüştür.

22. Usta ve ustabaşlarının çocukları hala kendi yetiştikleri dönemdeki bilgilerle eğittikleri gözlenmiştir. Çalışma tarzında yenilik yapacak güç ve eğilimleri bulunmamaktadır. Örneğin: Çivilerin ağıza alınarak üretim hızının arttırılması, yapıştırıcının

en iyi elle sürülebileceğine dair inançlar gibi.

23. Çocuk işçilerin işverenin dini konulardaki düşünce ve uygulamalarından doğrudan etkilendiklerini gözlenmiştir (namaz kılınması, oruç tutulması, baş örtülmesi gibi).

ÖNERİLER

Yukarıda belirtilen değerlendirmeler ışığında çocuğun çalıştırılması engellense bile çalışmasının engellenemeyeceği genel ekonomik durum içinde ailenin çocuğu gelirine katkı için çalıştırmak zorunda olduğu kesin olarak saptanmış bulunmaktadır. Çocuğun olumsuz koşullar içinde çalıştırılmasının engellenmesi için yapılacak denetimler sonucunda cezai yaptırımların çoğalması işverenin, çocuğun ve hatta ailenin yalan söylemesine neden olacak çocuğun gizli çalıştırılmasına yol açacaktır. Daha da kötüsü cezadan korkan işverenlerin hiç çocuk çalıştırmaması halinde ülkemizde çalışan çocukların hangi alanlara kayacacağını da kestirmek güçtür. Bu nedenle önerilerimiz çocuk çalışmasını aza indirmeye, çalışma ortam ve koşullarını iyileştirmeye yöneliktir .

BUNLAR:

1.Öncelikle ailenin gelir düzeyinin yükseltecek genel ekonomik tedbirler alınmadıkça çocuk çalışmasını zorunlu kılan ana neden ortadan kaldırılmadıkça bu konuda başarıya ulaşmak mümkün değildir.

2. Ailenin çalışabilir yetişkin nüfusunun istihdamını sağlayıcı tedbirler alınması özellikle kadınların çalışması ve aile gelirine katkıda bulunmasının sağlanması gerekmektedir.

3. Nüfus artışını önleyici tedbirler alınmalıdır.

4. Büyük kentlere göçü önleyici tedbirler alınmalıdır.

5.Temel eğitimde zorunlu 8 yıllık öğrenimin yaygınlaştırılarak çalışan çocuğun işe başlama yaşı yükseltilmelidir.

6. Çocuğun zorunlu temel eğitimini takiben meslek seçmesini sağlayacak mesleki eğitim ve yönlendirme için yeni bir eğitim programı uygulamaya konulmalıdır.

7. Çıraklık eğitimi ile ilgili yasal mevzuat değiştirilmeli, ilgili bakanlıklar arasında çok iyi bir koordinasyon sağlanmalıdır. İşverenler, aileler, ustabaşları, ustalar ve çocuklar çıraklık okulunun avantajları hakkında bilgilendirilmelidir.

8. Öncelikle incelenen işkolu açısından, işyerlerinin uygun sanayi sitelerinde toplanması teşvik edilmelidir.

9. Yaygın bir eğitim programı hazırlanmalı ve uygulanmalıdır.

a. İşveren, ustabaşı ve ustaların mesleki eğitimlerinin sağlanması ve belirli aralıklarla güncelleştirilmesi için tedbirler alınmalıdır.

Bu guruba hazırlanacak eğitim programında yukarıda açıklanan konuya ilaveten çocuk psikolojisi (dayak ve şiddetin zararları) ve İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği konuları da yer almalıdır.

b. Ailelerin eğitimi ve uyarılması

-Bu işkolundaki sağlık ve güvenlik riskleri anlatılmalı, çocukların çalışabileceği daha az riskli işkolları tanıtılmalıdır.

-Çocuklar para makinası olarak görülmemelidir.

-Çalışan çocuklara, çocukluklarını yaşayabilmeleri için iş saatleri dışında bazı haklar tanınmalıdır.

-Çocukların çalışmaya başlayacağı işyeri iyi incelenmeli, iş hayatları ara-sıra işyerine gidilerek takip edilmelidir.

-Çocuklara işyeri, işveren, diğer çalışanlarla ilgili sorular sorulmalı, onların anlattıkları dikkatle dinlenmeli ve değerlendirilmelidir.

- Din baskısı, şiddet ve cinsel taciz olasılığı hakkında uyarılmalıdırlar.

10. Kullanılan yapıştırıcı ve diğer kimyasallarla ilgili olarak standartların hazırlanması (TSE), korsan üretimin önlenmesi (Sanayi Bakanlığı), hegzan ve heptan satışının benzen gibi tahsisli olması (Sağlık Bakanlığı) gerekmektedir.

11. Mevzuatta çocuğun çalışması ile ilgili hükümler birleştirilmeli, aralarında uyum sağlanmalıdır.

12. Gerek çocuk ve gerekse yetişkinlerin işe giriş ve periyodik muayenelerinin yapılabilmesini temin için işçi dispanserleri kurulmalı ve yaygınlaştırılmalıdır.

13. İşyeri hekimleri, işçilerin kullanılan kimyasallardan uğrayabilecekleri zarar ve mesleki hastalıklar konusunda eğitilmelidir (Tabipler Odası). İşyeri hekimliği bir ihtisas dalı haline getirilmelidir.

14. Çocuk işçilerin yemek tatili, cumartesi-pazar gibi çalışmadıkları zamanlarda spor yapabilmeleri, film seyredebilmeleri amacı ile işyerlerinin toplu olarak bulunduğu yer-

lerde (Sanayi Siteleri gibi) bu imkanlar sağlanmalıdır.

15. Çalışan çocukların yoğun olarak oturduğu semtlerdeki ilkokul öğretmenleri bu konularda eğitilmeli ve çocuklara bilgi aktarımı sağlanmalıdır.

16. Konu ile ilgili diğer Kurum ve Kuruluşlarla (İşçi Sendikaları, İşveren Sendikaları, T.S.E. Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tabipler Odası, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı gibi) koordineli çalışılmalıdır.

Bu çalışmamızda, işçi-işveren-yetkililer arasındaki dialogun çok önemli olduğu, işçi-işveren-yetkililer elele verdiğinde çözüme daha çabuk ulaşılabildiği bir kez daha görülmüştür.

DERİ İŞKOLUNDA ÇALIŞAN ÇOCUK İŞÇİLERİN SAĞLIK SORUNLARI

Dr. Nesrin YÜKSEL

Giriş: Deri iş kolunda, özellikle deri konfeksiyon ve kundura imalatı bölümlerinde, çocuk işçilerin de (çok fazla) çalıştırıldığı bilinmektedir.

Bu bölümlerde çalışan çocuk işçilerin sağlık sorunlarına geçmeden önce işçi sağlığı ve meslek hastalıklarının tanımlarını yapmakta yarar görüyorum.

İşçi sağlığı: İşçilerin fiziksel, ruhsal, moral ve sosyal yönden iyilik durumlarının en üst düzeye getirilmesi, işyeri koşullarının ve kullanılan zararlı maddelerin işçi sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin önlenmesi, işçinin fizyolojik ve psikolojik özelliklerine uygun yerlerde çalıştırılması, kısaca işin insana, insanın işe karşılıklı tam bir adaptasyonunun temin edilmesini amaçlayan bir kavramdır.

Meslek hastalığı: Sigortalının çalıştığı işin niteliğine göre tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, sakatlık veya ruhi arıza halleri meslek hastalığıdır.

SS Sağlık İşlemleri Tüzüğüne göre meslek hastalıkları 5 ana grupta toplanmıştır.

A- Kimyasal maddelerle olan meslek hastalıkları.

B- Mesleki cilt hastalıkları.

C-Prömokonyozlar ve diğer solunum sistemi hastalıkları.

D- Mesleki bulaşıcı hastalıklar.

E- Fiziksel etkenlerle olan meslek hastalıkları.

Deri işkolundaki çocuk işçiler, çalıştıkları bölümlerde en çok solventlerden etkilenmekte olup, bunların içinde benzen ve hemologları ile, n-Hexane ilk sıralarda yer almaktadır. Endüstride çözücü olarak kullanılan organik sıvılara solvent denmektedir. Solventler başta petrokimya olmak üzere, boya, bitkisel yağ, ilaç, lastik, plastik vb. endüstri dallarında kullanılmakta ve bu endüstrilerin ülkemizdeki gelişimine paralel olarak dışalım ve tüketimi hızla artmaktadır.

Çeşitli edüstri dallarında hammadde, aramadde ve çözücu olarakbol miktarda kullanılan solventlerin sağlığa zararlı etkileri beş grupta incelenebilir:

1-Merkezi sinir sistemine etkileri.

2-Karaciğer ve böbreklere toksik etkileri.

3-Kemik iliğine toksik etkileri.

4-Üst solunum yollarında tahriş etkisi.

5-Deriye tahriş edici etki.

Toksik etkiler kullanılan solventin zehirlilik derecesine bağlı olduğu gibi çalışılan ortam havasındaki konsantrasyonuna da bağlıdır. Bu nedenle solvent intoksikasyonları özellikle hijyen koşulları iyi olmayan , işçi ve işvereni bu konuda eğitilmemiş bulunan gelişme halindeki ülkelerde daha belirgindir.

Gom Pertz' e göre solventlerden etkilenme:

a-Solvent buharının fizik yapısına ,

b-Solvent buharının işyeri havasındaki konsantrasyonuna,

c-Buhara maruz kalma süresine,

d-Çalışanın fizik faaliyet derecesine yani pulmoner ventilasyon hızına,

e-Kişinin şişmanlık ve zayıflığına,

f-Kişinin sağlık durumuna (Merkezi sinir sistemi hastalığı, kalp - akciğer hastalığı, karaciğer-böbrek bozukluğu olup olmadığına)

g-Kişinin uyuşturucu ve alkol alıp almamasına bağlıdır.

Endüstride kullanılan soventleri büyük bir bölümü kolay tutuşabilen yanıcı sıvılardır. Bu bakımdan gerek saklanmaları gerekse kullanılmaları sonrasında çok geniş güvenlik önlemleri alınmalıdır. Bu konularda çıkarılan tüzüklerin aynen uygulanması gerekir. Uçucu ve yanıcı çözücülerin normal oda ısısında bile patlayıcı olabilecekleri unutulmamalıdır. Bu nedenle solventleri taşındığı saklandığı katların üzerlerine parlama noktası yazılmaktadır. Parlama noktası; parlayıcı sıvıların, bu-

harlaşma yolu ile havada parlayıcı miktarda gazın biriktiği ısıdır. Bu ısı daha da artacak olursa, tedbir alınmadığı takdirde havada parlayıcı bir karışım oluşacaktır. Olanak varsa solventlerin üretildiği, depolandığı ve kullanıldığı binaların tek katlı taban ve duvarların yanyana malzemeler tavanın da yanmaz ve hafif materyalden yapılmış olması gerekir. Bu gibi yerlerde elektrik tesisatı kıvılcım çıkarmayacak şekilde olmalıdır.

Bu gibi yerlerde uygun sayı ve nitelikte yangın söndürme araçları bulunmalı ve bir yangın durumunda orada çalışan personelin neler yapacakları konusunda etkin eğitim uygulanmalıdır.

Solventlerin hemen hepsinde buhar ağırlığı havadan fazladır. Bu nedenle işyerinin zemine yakın bölümlerinde toplanır ve sigara içmek, kıvılcım, ani patlamalara, yangınlara neden olur. Ayrıca buharların zemine yakın toplanması oturarak çalışan işçileri daha fazla etkilemektedir. Bu durum gözönüne alınarak işyerlerinde solvent kullanılan bölümlerde zemine yakın ek havalandırma sistemleri kurulmalıdır.

Solventlerin sınıflandırılması:

Endüstride kulllanılan çözücüler kimyasal yapılarına göre sınıfandırılır. Aynı grupta olanlar arasında fizyolojik farlılıklar olabildiği gibi gruplar arasında fizyolojik benzerlikler de görülebilir.

1) HİDROKARBONLAR

a) Alifatik hidrokarbonlar (Benzin , mazot , nafta)

b) Aromatik hidrokarbonlar(Benzen, toluen, ksilen)

2) HALOJENLİ HİDROKARBONLAR

a) Halojenli alifatik hidrokarbonlar: Doymamış olanlar (trikloretilen) ve doymuş olanlar (triklorometon- koloroform ve karbon tetra klorür)

b) Halojenli aromatik hidrokorbonlar: Doymamış (Klorobenzen)ve doymuş (etilen diklorür) olarak ikiye ayrılabilir.

3) Al dehitler ve ketaller.

4) Alkoller (Metin alkol, etil altol N- propil alkol)

5) Eterler

6) Glikol ve türevleri

7) Esterler

8) Ketonlar (aseton- MEK)

9) Diğerleri (Nitroparimler, Karbonsülfür)

Bu bölüm deri iş kolunda sıklıkla kullanılan Benzen ve n- Hexane' dan söz edeceğim

BENZEN İNTOKSİKASYONU:

Benzen renksiz sudan hafif keskin kokulu kolay parlayabilen aromatik bir hidrokarbondur. Kaynama noktasının (80,1c) düşük olmasından dolayı kolayca buharlaşarak bulunduğu ortama karışır. Havadan 3 kez daha ağırdır. Benzen suda çok az

erimesine karşın alkol, kloroform, eter, karbondisülfit gibi organik çözücülerde kolaylıkla çözünür. Benzen çok sayıda kimyasal maddenin (40.000'e yakın) başlangıç elemanıdır.

Başlıca kullanım alanlarını sıralamak gerekirse:

-Fenol ve siklohekzanın üretiminde,

-Sülfat ve nitrat türevleri yapay gübrede ,

-Çözücü inceltici ve kuru temizleme işlerinde,

-Kauçuk edüstrisinde,

-Tutkal ve yapıştırıcıların hazırlanmasında,

-İnsektizsid yapımında

-Metal parçalarının yağlardan temizlenmesinde,

-Fotoğraf, gravür ofset baskı, cila ve macunların yapımında,

-Aynacılıkta gümüşleme sırasında.

-Baskı mürekkebi ve renkli mürekkep yapımında ,

-Yağ ve greslerin temizlenmesinde

-Vuruntuyu önlemek için motor yakıtlarla katılmakta

-Saat ve benzeri duyarlı ölçü aletlerinin yapımında,

-İlaç ve parfüm edüstrisinde kullanılır.

Deri işkolunda yapıştırıcıları terkimine giren Benzen'le akut ve kronik zehirlenmeler olmaktadır.

AKUT BENZEN ZEHİRLENMESİ

Genel olarak çevrede benzen değeri çok yüksekse örneğin 500–600 ppm'in üstünde ise akut benzen zehirlenmesi görülebilir. Akut benzen zehirlenmesindeki en önemli bulgular sinir sistemini ilgilendirir. Başlangıçta öfori, başağrısı yüz kızarması görülür ve daha sonra bilinç kaybı, sarhoşluk hali, prekoma ve solunum felci sonucu ölüm meydana gelir. Tedavisi hastanın hemen açık havaya çıkarılması, solunum kesilmiş ise yapay solunum yapılmasıdır. Oksijen verilebilir.

KRONİK BENZEN ZEHİRLENMESİ

İlk kez 1897'de İsveç'te Santesson tarafından bildirilmiştir. Ülkemizde kronik benzen zehirlenmesi ile ilgili arştırmalar 1960'dan sonra başlamıştır. 1970 yılında prof. M. Aksoy ve arkadaşlar çeşitli işyerlerinde benzen konsantrasyonu üzerinde yaptıkları bir incelemede içlerinde 12 sayacı dükkanının da bulunduğu çeşitli işyerlerinde sağlık yönünden çok olumsuz koşullar saptamışlardı. Yine Prof. M. Aksoy ve arkadaşları kronik benzen zehirlenmesine bağlı 32 aplastik anemi ve 1 akut myeloblastik lökoz olgusuna ait araştırmalarında olguların 23 'ünün sayacı ve ikisinin de kunduracı olduğunu saptamışlardı.

KRONİK ZEHİRLENME BELİRTİLERİ:

-Başağrısı, baş dönmesi yorgunluk ve çalışma saatlerinin sonuna doğru uyuklama,

-Kusma,

-Eklem ağrıları,

-Geceleri uykusuzluk.

-Deri ve mukoza kanamaları (Trombositopeniye bağlı olarak)

-En önemli değişiklikler hemopoetik (kan yapıcı) sistemde olur.

Kemik iliği inhibisyonuna bağlı olarak panmyelofitizi, anplastik anemi , lökozlar gelişir.

TANI:

Klinik bulgular ve mesleki anamnez yanında labaratuvar bulgularının büyük önemi vardır. Benzen zehirlenmelerinde idrar da fenol miktarı artar. İdrarda fenol miktarı normalde 15-20 mg /lt. civarındadır. Kesinlikle 30mg/lt. geçmez. Bu değerin üstü patolojiktir. Benzen organizmadan hızla atıldığı için idrarda fenol tayinleri 24 saatlik idrarda veya çalışma saatinin sonuna doğru alınan örneklerde yapılmalıdır. En iyi yöntem ise işyeri ortamında benzenin gaz kromatografi metoduyla saptanmalıdır.

Bu metodla çok düşük değerlerde bile sonuç alınmaktadır.

Benzen zehirlenmesini önlemek için alınması zorulu tedbirler:

1) En iyisi benzenin yerine daha az toksik maddelerin kullanılmasınır. Bu gün benzen yerine toluen, ksilen, doymuş sıklık hidrokarbonlar (sikloheksan gibi), alifatik hidrokarbonlar (heksa, heptan gibi) kullanılmaktadır.

2) Benzen ve bileşikleri gibi aromatik hidrokarbonlarla yapılan çalışmalarda alınması gereken tedbirler, İşçi sağlığı ve iş güvenliği tüzüğünün 71. maddesinde gösterilmiştir. Bu maddeye göre alınması gereken başlıca tedbirler şunlardır:

a) Genel havalandırma ile birlikte uygun aspirasyon sistemi yapılacak ve çalışmalar kapalı sistemde olacaktır.

b) Benzen ile çalışan iş yerlerinde benzenin havadaki konsantrasyonu 20 ppm'i geçmeyecek, daha yüksek benzen konsantrasyonu ile çalışmak zorunda kalındığında işçilere uygun hava maskeleri sıvı benzen ile çalışılan hallerde özel ayakkabı eldiven ve özel iş elbisesi gibi kişisel korunma araçları verilecektir.

c) Bu işçiler işe alınırken klinik ve laboratuvar usulleri ile genel sağlık muayeneleri yapılacaktır.

d) İşçilerin periyodik olarak klinik ve laboratuvar usulleriyle genel sağlık muayeneleri yapılacak kan yapıcı sistem ve karaciğer hastalığı görülenler bu işlerden ayrılarak kontrol ve tedavi altına alınacaktır.

n- HEXANE İNTOKSİKASYONU

n- Hexane suda erimeyen etanolde çözünen kokusu belirsiz, renksiz bir sıvı olup kaynama noktası düşüktür. (40- 90c) çeşitli petrol derivelerinde bulunur Başlıca kullanım alanı deri ve plastikten yapılan ayakkabıların yapıştırılmasında kullanılan yapıştırıcılardır. n- hexane mobilyaların birleştirilmesinde, duvar kağıtlarının yapıştırılmasında, deri ve suni deriden imal edilen çanta ve bavulların yapıştırılmasında, yağmurluk imalatında ve bitkisel yağların ekstraksiyonunda da kullanılmaktadır.Bu ya-

pıştırıcıların içinde % 40/50 oranında kullanılabilir. Ayrıca taşıt benzinine oktan yükseltici olarak da % 10 oranında katılmaktadır.

ZEHİRLEME:

-Vücuda solunum ve deri yolu ile girer, deri ve üst solunum yollarında irritasyon yapar.

-Yüksek konsantrasyonlarda konvülziyon ve narkoz meydana getirir.

-Kronik toksit etkiler, sinir sisteminde özellikle alt ekstremitelerde belirgin polinöropati meydana getirir. Kaslarda kuvvet kaybı ortaya çıkmadan önceki devrede iştahsızlık genel halsizlik ve kilo kaybı gibi semptomları görülebilir. Polinöropati bulguları genelikle iki taraflı ve simetrik olmakta birlikte bazan bir tarafta daha fazladır. Tendon refleksleri zayıflamış ya da kaybolmuştur. Uzun süren kronik vakalarda motor bozukluklara kas atrofileri eklenir.

-Ağır vakalarda görme ve hafıza kaşbı olabilir.

-Kas gücünde azalma hastalığın başlangıcından itibaran şiddetine bağlı olarak 1-8 ay arasında görülür ve tam klinik iyileşme 3-21 hafta arasında olur.

-Polinöropatiler klinek ve subklinik olabilir. Özellikle subklinik vakalarda tanıya yardımcı olan en kullanışlı test EMG'dir. EMG-bulguları myellinicve aksanallezyonları gösterir.

Bizim bu konuda yaptığımız çalışmaları kısaca özetlemek istiyorum:

1992–1994 yılı sonuna kadar SSK İstanbul Meslek Hastalıkları Hastanesine yatırılan hastalardan 71'inde yapıştırıcılara bağlı pholinöropati saptanmıştır. Bunların 27'si 18 yaşından küçüktür. Olgularımızın 6' sı kadın 65'i erkek işçilerdir. Olgularımızın 60'ı n-Hexena intoksikasyonuna bağlı polinöropati, 11'i benzen ve homologları ile husule gelen intoksikasyona bağlı polinöropati tanısı almıştır. İşçileren etkilenme süreleri ortalama 4 ay ile 10 yıl arasında değişmektedir.

Endüstriyel kaynaklı n-Hexane ve benzen intoksikasyonuna bağlı polinöropatiler genellikle atölye tipinde küçük ve havalandırması kötü işyerlerinde gelişmektedir. İntoksikasyon buluntuları genellikle tezgahçı, ayakçı, makineci olarak çalışan işçilerde görülmekte olup bunların kullandığı yapıştırıcılardaki n-Hexane ve benzen oranları yüsektir. Bu işyerlerinden alınan yapıştırıcı örneklerinin İSGÜM'ün Ankara'daki iş hijyeni laboratuvarında gaz kromotagrifisi ile yapılan analizlerinde n-Heksane %90-%100 oranında ve bazı yapıştırıcılarda benzen % 2'ye kadar varan oranlarda bulunmuştur. Abibritti ve arkadaşlarının italya'daki endüstriyel toksik höropatimer için ayrıntı ile araştırdıkları işyeri ile mevsim şartları olgularımız için de geçerlidir. Düşük kaynama noktası olan toksik maddenin buharından yapıştırma işi yapmayan diğer işçilerde etilenmektedir. Özellikle kışın atölyelerde kapı ve pencerelerin kapatılması ve yetersiz havalandırma nedeniyle ilkbaharda salgın şeklinde yapıştırıcılara bağlı toksik pölinoropati vakaları görülmektedir.

Sonuç olarak: Deri işkolunda özellikle deri konfeksiyonu ve ayakkabı endrütrisinde içlerinde benzen ve n--Hexane bulunan yapıştırıcılar kullanılmaktadır. Bu yapıştırcı içinde bulunan benzen,

a) Aplastik anemi (kansızlık-kemik iliğinin kan hücrelerini yapamaması).

b) Lösemi (Kan kanseri) gibi dönüşü olmayan, insan hayatını tehdit eden hastalıklara neden olmaktadır.

n-Hexane ise,

İşçileri, belki ömürleri boyunca başkasının bakımına muhtaç durumda bırakacak felçlere neden olmaktadır.

Her iki hastalıkta da erken teşhis ve erken tedavi hayat kurtarıcı olabilir. Böylece kalıcı komplikasyonlar önlenebilir.

Önemli olan çalışan kişilerin korunması meslek hastalıklarının önlenmesidir.

En önemli mesele korumanın hemen her zaman tedavi etmekten ucuz olduğunun bilinmesidir.

Benzen intoksekasyonlarından korunma yolları anlatıldı. Aslında n-Hexane zehirlenmeleri için de bu kurallar gecerlidir Genelde solvent entoksikasyonlarından korunmak için:

I-Tıbbi koruyucu tedbirler,

a) İşte giriş muayaneleri,

b) Periyodik muayeneler,

c) Eğitim

II-İşyerine ait koruyucu tedbirler,

III-Kişiye ait kişisel koruyucu tedbirler,

IV-Bu konularda çıkarılan kanun tüzük ve yönetmeliklere aynen uyulması ile olabilecektir.

Son olarak tüm sendika ve sendikacıların işçi sağlığı konularının sürekli içinde olmaları her kademede konunun takipcisi olmaları gerekmektedir.

DERİ İŞKOLUNDA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ İ SORUNLARI

SEBAHATTİN DERTLİ

Deri işkolunda çalışan çocukların İşçi Sağlığı ve iş Güvenliği Sorunları konulu bir seminerin düzenlenmesinden duyduğum memnuniyeti öncelikle belirtmek ve emeği geçenleri kutlamak isterim.

Ülkemizde çocuk işçi çalıştırma veya çocuk işgücü sömürme işverenlerce kârlı bir yol olarak seçilmiş, hatta alışkanlık haline getirilmiştir. Bu nedenle çalışan çocukların sorunları, daha çok tartışılır olmaktan çıkıp acil çözüm noktasına gelmiştir. İşsizlik, enflasyon, gelir dağılımı, çalışanların yarınından emin olmaması, haksız kazancın yaygınlaşması, ailelerin çocuk çalıştırma yönündeki eğilimlerini daha da arttırmaktadır.

Esasen deri işkolunda çalışan çocukların sorunları ile diğer sektörlerde çalışan çocukların sorunları arasında fark olmadığı gibi sebep ilişkileri bakımından da benzerlikler bulunmaktadır.

Ülke çalışanları sanayileşme ve teknolojik gelişmelerin olumlu sonuçlarını yaşantılarına yansıtamaz, yaşam kalitesini yükseltemezler ise, teknolojinin sanayileşmenin olumsuzluklarını tanımak, yaşamak zorunda bırakılırlar.

Her türlü şartlarda, sağlıksız işlerde ve güvenlik önlemleri alınmamış işlerinde çok küçük yaşlarda dahi çalışmayı kabul etmek yaşam savaşını göstermektedir.

Dolayısıyla az kazanıp, yetersiz beslenip, çok çalışmak canlarından, sağlıklarından taviz vererek buldukları işi kaybetmemek zorundadırlar.

Çalışma hayatını tehdit eden sosyo ekonomik şartlar, işsizlik, istihdam ve iş güvüvencesi gibi faktörlerin yanısıra, çalışma ve yaşama çevresinin olumsuzlukları, çalışanların beden ve ruh sağlığını da bozmaktadır.

Tüm bu olumsuzluklar neticesinde ülkemizde her yıl binlerce çalışanımız kaza geçirip sakat kalmakta, hastalanmakta ve hayatını kaybetmektedir.

Örneğin:

1991-1993 yılları arasında ülkemizde 488.868 iş kazası meydana gelmiş, kazalar sonucu 11. 065 sigortalı (daimi iş göremez) sakat kalmış, 3.458 sigortalı meslek hastalığına yakalanmış ve 4923 çalışanımız ise hayatını kaybetmiştir. İş kazası ve meslek hastalıklarının neden olduğu işgücü kaybı ise 7.062.146 gündür.

Aynı dönem içinde meydana gelen iş kazası ve meslek hastalıklarının milli ekonomiye verdiği zarar ise 21 trilyon civarında olduğu belirtilmektedir .

TABLO I

	Kaza sayısı	Mes.Hast	Dai.İş.G	Ölüm	İşgünü Kaybı
1991	130.278	1.158	3.669	1.631	2.433.954
1992 Kaza sayısı	139.464	1.225	3.453	1.776	2.575.219
1993 Kaza sayısı	109.563	1.975	3.943	1.516	2.052.975

Yukarıdaki istatistikler SSK verileridir ve sigortalı işçiler esas alınmıştır.

İstatistiklerde yer almayan sigortasız kaçak çalıştırılan işçiler vardır. Bunların sayısının bir hayli fazla olduğu hatta her geçen gün bu sayıların arttığı gözlenmektedir.

Ayrıca bu durum işçi sağlığı - iş güvenliği açısından da son derece tehlikeli bir sonuç doğurur.

Eğer sigortasız çalıştırılanların geçirdikleri kazaların tespit olanağımız olsaydı, istatistiklerin çok daha fazla olacağını görmek olasıydı. Bu nedenle de SSK kayıtları gerçeği yansıtmaktan uzaktır.

Sağlıklı tesbit kuşkusuz çözüm için gereklidir.

Tüm bu istatistikler tesbiti olası olayları kapsamaktadır. Kop-

muş bir parmağın acısını, yıkılmış bir yuvanın ızdırabını tesbit, istatistiki bilgilerle olamamaktadır.

Bu ancak anlamakla, insanı üretim, ekonomi ve makineden farklı olarak görmekle mümkündür.

Ayrıca; İş kazalarının önlenebilen türden kazalar olduğu gerçeğini bilince her yıl telafisi mümkün olmayan insan kaybına son vermenin yeterli ve etkili önlemle mümkün olacağını gözardı edemeyiz.

Ülkemizde meydana gelen iş kazalarının büyük işletmelerden ziyade küçük 1-9 işçi çalıştıran yerlerde görülmesi sorunun kaynağına ulaşma bakımından önemli bir işarettir.

1993 yılında;

1-3 işçi çalıştıran işyerinde	44.601
1-9 işçi çalışan iş yerinde toplam	14.530
1-9 işçi çalışan işyerinde toplam	59.131' dir.

Burada toplam kazaların % 54 'ü 1-9 işçi çalıştıran işyerlerinde meydana geldiği görülmektedir. Oysa 1000 kişiden fazla işçi çalıştıran işyerlerinde ise sadece 3.881 iş kazası meydana gelmektedir.

Buradan anlaşılan küçük işletmelerin çoğunlukta olduğu sektörler iş kazaları ve meslek hastalıkları bakımından riskli gruptadırlar.

İş kazalarının en çok görüldüğü sektörlerin başında İNŞAAT gelmektedir.

1993 yılında; 17.535 kaza olmuş, 556 sigortalı hayatını kaybetmiştir. Kömür madenciliğinde ise 9, 599 iş kazası, 416 sigortalının ölümü ile dikkati çekmekte

İnsaat sektöründe kaçak işçi çalıştırma alışkanlığının yanısıra küçük gruplar halinde çalışma yaygındır

Küçük işletmelerin çoğunlukta olduğu sektörler arasında hemen , mobilya, tekstil, oto tamircileri ve deri sektörünü görmek mümkündür.

Bu çalışmanın konusu olan deri işkolunun ana hatları ile tanımını yapmalıyız.

Deri işkolu hayvanların derileri ile yapılan işleri kapsar. Kullanılan deriler genellikle büyük ve küçük baş hayvalarla bazı av hayvanlarından elde edilir.

Bu deriler çeşitli kimyasal ve fiziksel işlemlerden geçirilir. Deriler tuzlanır, kurutulur, tabaklama işlemi için yıkanır, yumuşatılır, çeşitli kimyasallarla dezenfeksiyon işlemi sırasında genellikle kalsiyum klorür, klorlu su kullanılır. Kokuşması önlenen derinin yumuşaması için sutkostik, sodyum sülfür gibi kimyasal maddeler de kullanılmaktadır.

İşlemden sonra geçirilen deriler kireçli bir banyoya sokulur, üzerindeki kıl ve yağlardan arınır.

Derilerin üzerindeki kıllar mekanik veya elle temizlenir.

Asit tuzları veya amonyak olan banyolarda deriler tabakaya hazır hale gelir.

Deri İşkolunun Genel Olarak
Riskleri :

Deri İşkolunda çok çeşitli kimyasal maddeler kullanılmaktadır.

Bu nedenle; deri işkolunda türlü sağlık ve güvenlik sorunları mevcuttur.

Meslek Hastalıkları:

Deri işkolunda Çeşitli meslek hastalıkları olabilir. SSK sağlık işlemleri Tüzüğüne göre çıkarılan meslek hastalıkları listesi hangi hastalıkların mesleksel olduğunu gösterir.

Buna göre;

1- Kimyasal maddelerde olanlar:

a) Arsenik ve bileşikleri
b) Krom ve bileşikleri
c) Asitler (organikve inorganik olanlar)
d) Aromatik hidro karbon türevleri
e) Alkaliler

2- Kanserleşmeyen Cilt Hastalıkları:

Bunlar daha ziyade tahriş edici kimyasal maddelerin el ve ayaklara teması ile meydana gelir.

3- Hayvanlardan İnsana Geçen Hastalıklar:

Bunların başında şarbon, tetanoz, kuduz ve salmonella enfeksiyonları gelir.

4- Titreşime bağlı hastalıklar

5- Aşırı yük taşımaya bağlı kas ve kemik hastalıkları.

Deri işkolunda iş Kazaları

-Deri işkolunda meydana gelen kazalar çevrenin fazla ıslak oluşuna bağlı olarak düşmelerden kaynaklanır.

-Ortamda bulunan aşırı rutubet ve ıslaklık elektrik kazalarına neden olur.

-Makinelerin dönen kısımlarında koruyucuların bulunmaması kaza nedeni olabilmektedir.

-Kimyasal havuzlar; düşmelere, boğulma ve zenirlenmelere yol açmaktadır.

-Derileri kesme işlemi sırasında özellikle ellerde kesilme şeklinde yaralanmalar sıkça görülmektedir.

-SSK istatistiklerine göre deri işkolunda 1991--1993 yılları arsında;

1086 iş kazası meydana gelmiş, 44 sigortalı da işgöremez, 2 meslek hastalığı ve 6 sigortalı hayatını kaybetmiştir.

Buna göre 1993 yılında sigortalı deri işçisi 15.943, iş kazası geçiren sigortalı 325' dir. Bu da her yüz işçiden 2' sinin kaza geçirmesi demektir.

Diğer işkollarında olduğu gibi deri işkolunda da SSK istatiistiklerinin güvenilirliği tartışılır durumdadır.

Çok çeşitli kimyasalların kullanıldığı ve büyük çoğunluğu küçük işletmelerden oluşan sektörde gösterilen sigortalı sayısı 1993 yılı itibariyle 15. 943' dür.

Oysa deri işkolunda sigortalı çalışan sayısının birkaç kat daha fazla olması gerekirdi. Bir takım araştırmalar bu sayının 200 bin civarında olabileceğini belirtmektedir.

Bunun anlamı; sigortasz işçi çalıştırma deri işkolunda çok yaygındır.

Bir diğer önemli husus ise; çok riskli işkolu olmasına rağmen, meslek hastalığı ve tesbit edilen iş kazası sayısının azlığıdır.

Amaç kaza ve meslek hastalığı sayısını artırmak değildir. Ancak; kazaları azaltmak ve çalışanları sağlık risklerine karşı koruyabilmek için iyi teşhis yapılmalıdır.

Aksi halde; rakamları sayısal anlamda azaltmak işyerlerinde önlem alınmasını sağlamaz. Kazalar olmaya devam eder, hastalıklar da tesbit edilemez.

Sağlıksız işletmelerin sayısı artar ve sakatlar ordusu gelişir.

Bütün bunlara rağmen SSK istatistikleri kullanılan tek kaynaktır. İncelendiğinde küçük işletmelerde meydana gelen kazalar, toplam kazaların % 54' ünü oluşturmaktadır.

İşçi sağlığı ve iş güvenliği sorunları gündeme geldiğinde hemen akla denetim gelir.

Çalışma şartların denetlemeye yetkili Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının bu işlevi yerine getirmek üzere 716 müfettiş kadrosundan, 315' i işin yürütülmesi alanında, 233'ü ise işçi sağlığı - iş güvenliği alanında denetim yapmaya yetkili müfettiş bulunmaktadır.

Küçük işletmeler genelde denetimden uzak, çalışma şartları bakımından elverişsiz işyerleridir.

Bazıları denetim kapsamı dışındadır. Bu işyerlerinde denetim yapılamadığı gibi sendikal örgütlenme ve sigortalı işçi çalıştırmaya pek rastlanamaz.

Küçük işyeri sigortasız işçi çalıştırmanın yanısıra çocuk çalıştırma bakımından da dikkat çekicidir.

Bu nedenle; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı iş Teftiş Kurul Başkanlığına 1992 yılında ayakkabıcıları kapsayan çalışmaya 880 işyeri alınmış toplam 10.629 işçinin 1.359'unun çocuk işçiler oluşturmaktadır.

Bu denetimler sonucu göstermiştir ki;

1) İşyerlerinin büyük bir bölümünün kayıtları yok, bildirimde bulunmamışlar

2) İşyerleri sık sık adres değiştiriyor.

3) Ayakkabı imal eden işyerlerinde çok sayıda çırak çocuk çalıştırılmakta bu işyerlerinde işçi sayısı 3' den az olması nedeniyle " küçük esnaf" sayılmaktadır.

4) Çalışanların pek çoğunun parça başı ücret almaları nedeniyle, günlük çalışma saatleri 7.5 saatin üstündedir.

5) Elle yapıştırma işinde, parmakları8n ince olması nedeniyle çocukların çalıştırılması tercih edilmekte.

6) Küçük ölçekli işyerlerinde çalışanların ve işverenlerin eğitim ve bilgi düzeyleri çok düşüktür.

7)Yapıştırıcıların kap ve ambalajları, etiket ve açıklayıcı bilgilerin bulunmadığı,

8) İşyerinin eski ve sağlıksız işhanlarında yoğunlaşmış olması,

9) Yapıştırıcılar, etiketler ve işyerleri konusunda TSE standartlarının bulunmadığı,

10) Sigortasız işçi çalıştırmanın ve işçi sirkülasyonunun fazla olması, İşe giriş ve periyodik kontrolların yetersizliği n-hekzana bağlı meslek hastalıklarının sayısının saptanmasının engellendiği,

11) Yapıştırıcı ve çözücülerin ithalinde kontrol ve yasal düzenleme bulunmadığı,

12) Denetimi yapılan işyerlerinin;

% 94'ünün de havalandırma sisteminin olmadığı,
%92' sinde işçilerin sağlık raporunun olmadığı,
%30 tavan yüksekliği ve hava hacminin uygun olmadığı,
% 95' inde ısıtma araçlarının uygun olmadığı,
%100'ün de koruyucu malzeme kullanılmadığı hususları saptanmıştır.

Yukarıdaki çalışma küçük işletmelerin ve buralarda çalışan çocukların işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda ne denli ağır şartlar altında çalıştıklarını göstermeye fazlasıyla yeter kanısındayım.

Bu işyerlerinde çalışan çocukların çoğu ne çırak ne işçidir. İşçi olmaya yaşları engeldir. Ya da sigortasız işçi çalıştırma yaygındır.

Çırak olma şansları da yoktur.

Bu çocuklar çok küçük yaşlarda devlete ve işverene üreterek katkıda bulunurlar, ancak karşılığında sosyal güvenceden yoksun, sağlıksız koşullarda çalışmak, sendikalı olma hakkından da uzak sigortasız çalıştırlan çocuklar adeta sömürülmektedirler.

İçinde bulunduğumuz şartlar ve sistem çocuk işçi çalıştırmayı ve istismarını adeta özendirmektedir. Çocuk ve sigortasız işçi çalıştırma çocuk işgücünü sömürürken haksız kazanç ve haksız rekabet ortamı da sağlamaktadır.

Küçük işletmeleri iki grupta toplamak mümkün.

Birinci ekonomik, teknik bilgi ve imkana sahip olamayan, sağlıklı işyeri özlemi duyan işyerleri, ikincisi ise; günümüzde sayıları hızla artan, ekonomik, teknik bilgi ve imkana sahip işyerleridir.

- Bunlar işi bilir. Haksız kazancı ilke edinmiş çalışanları ise yedeği bulunan varlıklar olarak kabul edenlerdir.

- Böylece hem devletten, hem de hayatları pahasına çalışan, çocukluğunu tanımadan, oyun öğrenemeden işi öğrenen, eme-

ğin değişmez öğesi olan insanın emeğini, ekmeğini ve geleceğini çalmayı alışkanlık haline getirmişlerdir.

Oysa ülkemiz mevzuatında çalışma yaşamını düzenlemeye yönelik pek çok yasa, tüzük, yönetmelik ve sözleşme mevcuttur.

Başta Anayasanın 50. maddesi gayet açık bir şekilde çocukların çalıştırılmalarına ve korunmalarına dair kural koymaktadır.

Örneğin;
Madde-50-Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz

Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

Dinlenme, çalışanların hakkıdır.

1475 sayılı İş Kanununun da ise başta 73. cü madde ve diğerleri,

73.cü madde; İşveren işyerlerinde işçilerin sağlığını ve güvenliğini sağlamak için gerekli olanı yapmak ve bu husutaki şartları sağlamak üzere araçları noksansız bulundurmakla yükümlüdür.

1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu, 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu, 506 sayılı SSK ve Ağır ve Tehlikeli işler Tüzüğünde yer alan hükümler, çocuk işçilerin korunmasına yöneliktir.

Küçüklerin çalıştırlmasının yasaklandığı işler;

1-Yer eltında veya su altı çalışrnaları

2-Ağır ve tehlikeli işler

3-Genel yerlerde özellikle eğlence yerlerinde yapılan işler

4 Denizde yapılan işler,

a-Yer altında veya su altında yapılan işler

İş Kanunu madde 68 maden ocakları ile kablo döşemesi kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışacak işlerde 18 yaşını doldurmamış erkeklerin çalıştırılmasını yasaklamıştır.

b- Ağır ve tehlikeli işler

İş kanumuz 16 yaşını doldurmamış çocukların ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılamayacağını, hangi işlerin tehlikeli sayılacağını 16 yaşını doldurmuş fakat 18 yaşından küçük olanların hagi tür ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabilecekleri tüzükte (İ. K. M. 78/ 11) düzenlenmiş, Umumi Hıfzıssıhha Kanununda 12-16 yaş arasındaki çocukların çalışmaları yasaklanan sağlığa aykırı ve tehlikeli işlerin neler olacağının iş kanununda belirleneceği hükmünü koymuştur. (İ.K.M.179)

c-Genel yerlerde, özellikle eğlence yerlerinde yapılan işler;

Umumi Hıfzfssıhha Kanunu bar, kabare, dans solonları, kahve, gazino ve hamamlarda 18 yaşından küçük çocukların çalışamayacağını 176. cı madde ile hükme bağlanmıştır.

d-Çocukların işe girişinde doktor raporu ;

13-18 yaş (18 dahil) arasında bulunan çocukların işyeri hekimi, işçi sağlığı dispanserleri, SSK Sağlık Ocakları, Hükümet Tabipliği veya Belediye Tabipliklerinde rapor almaları gerekmektedir.

18 yaşını doldurunca kadar en az 6 ayda bir doktor kontrtolundan geçirilerek bu işte çalışıp çalışamayacaklarına dair bilgiler, işyerinde muhafaza edilerek istenmesi halinde ilgili memurlara verilmelidir.

Gerek işe girerken, gerekse çalışırken alınan raporlara çocukların itiraz hakkı vardır. itiraz halinde raporlar SSK sağlık kurulunca değerlendirilir, muayene tekrar yapılabilir ve karar kesindir.

Çocuk işçilerin korunmasına yönelik uluslararası çalışmalar;

ILO,Çocuk işçilerin çalıtırılmasına yönelik pek çok norm hazırlamış ve üye ülkelerin kabul etmesinde önemli rol aynamıştır.

Bu çalışmalar " en az çalışma yaşı " gece çalışması ", " yeraltı çalışması" ve " sağlık muayenesi "gibi alanlarda olmuştur.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) bu zamana kadar 14 sözleşme ve 3 tavsiye kararı kabul etmiştir. Türkiye; "Trimci ve Ateşçi sıfatıyla gemilerde işe alınacak asgari yaşın tesbitine dair 15 sayılı sözleşme(1959)" Denizlerde çalıştırılacak çocukların asgari yaş haddinin tespiti hakkında 58 sayılı sözleşme (1959)", "Sanayide genç işçilerin sağlık muayeneleri konusunda77 sayılı sözleşme (1983)" , "Yeraltı işlerinde çalışma yaşı konusunda 123 sayılı sözleşme (1993)" ve "Sanayi işyerlerinde alınacak çocukların yaş sınırını belirleyen 59 sayılı sözleşme (1993) leri onaylamıştır .

Görülüyor ki çocuk hakları sözleşmeleri ağır ve tehlikeli işler Umumi Hıfsıhha Kanunu 506 sayılı SSK Kanunu gibi daha Borçlar kanunu gibi daha pek çok yasa gerek çocukların çalışma şartlarını gerekse işverenlerin yükümlülüklerini göstermekte alınacak önlemleri belirtmektedir.

Yasaların çokluğu kazaların yokluğu anlamına gelmeyeceği gibi bugünkü şatlarda çocukların çalıştırılmasına da engel olmayacaktır. Çünkü yasalar insanlar tarafından hazırlanır ve uygulanır. Hiçbir yasa kendiliğinden tedbir alma özelliğine sahip değildir.

İşsizliğin arttığı, enflasyonunu hızı % 150' lere tırmandığı ülkemizde çocukların çalıştırmasına engel olanaksızdır. O nedenle çocukların istihdamına kontrollu evet, istismarına hayır.

Sonuç Olarak;

2000'li yıllara girerken sanayi teknolojik gelişmeler çalışanların sağlık ve güvenlikleri ile ilgilili bir takım yeni sorunları da beraberinde getirmektedir.

Buna bağlı olarak da işçi sağlığı ve işgüvenliğine duyulan ihtiyaç daha da artmaktadır.

Bu nedenle bütün işkolları olmakla birlikte özellikle işçi sağlığı ve işgüvenliği bakımından daha riskli işkollarından başlamak üzere işyerlerinin çalışma koşullarının uygunluğu araştırarak önlemlerin bir an evvel alınması sağlanmalıdır.

Ülkemizde çalışma şartları en riskli sektörlerden biri deri ve ayakkabı imalat sektörüdür. Bu sektörde çalışan işçi sayısı hakkında çok sağlıklı bilgi yok, ancak 200 bin civarında olduğu

tahmin edimektedir. Çeşitli kimyasalların bol miktarda kullanıldığı deri ve ayakkabı imalat sektöründe çalışanların büyük bölümünün çocuklardan oluşu işkolu riski bakımından da ayrıca önem taşımaktadır. Küçük ve havalandırması yetersiz atölyelerde sürdürülen imalat sırasında kullanılan organik çözücüler ortam havasına karışır ve gelişme çağında olan çalışan çocuklar tarafından solunur. Çözücülülerin deri yolu ile de vücuda girebileceğini düşündüğümüzde yapıştırma işlemlerinin ya da otomatik sistemle ya da fırça ile yapılması doğru olacaktır.

Ne işçi ne de çırak olup olmadıkları belli olmayan çocuk çalışanların çoğunlukla küçük işletmelerde istihdam edildiği ve küçük işletmelerin çalışma koşulları bakımından sağlıksız işletmeler olduğu araştırmacılarca da kanıtlanmıştır. O nedenle, küçük işletmelerin sağlık şartlarına uygun hale getirilmesi için; etkin denetim, cezai yaptırım, eğitim, modern siteler halinde toplu çalışma önlemlerin alınması halinde özendirici nitelikte vergi muafiyeti gibi yollar denenmelidir. Yasal düzenlemenin ülkemiz şartlarına uygun ve tek bir yasa haline getirilmesi küçük işletmeler ve çocuklar açısından olumlu bir yaklaşım olacaktır.

Sendikal örgütlenme işçi sağlığı ve işgüvenliği sisteminin hayata geçirilmesi önemli bir demokratik baskı gücüdür. Sendikalı işyerlerinde sigortasız veya çocuk işçi çalıştırma çok yaygın değildir. Sendikalı olabilmek için sigortalı olma şartı aranır. Dolayısıyla kaçak işçi çalıştırma çocuk işçilerin sömürülmesi veya işçi sağlığı ve işgüvenliği alanında önlemlerin alınması da sendikalara düşen görevi unutmamalıyız.

ÖNERİLER

Öncelikle çocukları çalışmaya iten nedenleri iyi tesbit etmeli ve kaynağında önlemeli çocuk çağını (yaşını) yaşamalı ve okumalıdır.

Çocuk işçi ve ucuz işçi haksız kazanç kaçak işçi günümüzde çok tercih edilen ticari zihniyete imkan veren sisteme dur denilmeli.

Haksız kazanç haksız rekabetin önlenmesi gerekmektedir.

Eğitim sisteminde dar gelirli ailelerin azami ölçülerde yararlanmaları sağlanmalı.

Eğitim ve meslek öğrenme sosyal güvence ile verilmeli.

Küçük işletmelerin sorunlarının giderilmesi için dernekleşme Odalar, Halk Bankası, Esnaf Sanatkarlar gibi kuruluşlarca desteklenmeli ve sağlıklı üretim sağlıklı işyeri benimsetilmeli.

Küçük işletmeleri denetim sonucu tesbit edilen önlemleri alması halinde vergi muafiyeti veya özendirici başka yollar bulunmalı.

Çocukların yaşlarına uygun işlerde yetişmeleri ve hekim raporu ile olmalı periyodik kontrollar yapılmalı.

Sigortasız işçi çalıştırılmaya son verilmeli.

Ortak sağlık birimleri kurulmalı ve işyeri hekimliği geliştirilmeli

Çocukların sendikal güvenceye kavuşması sağlanmalı.

Çocuk işçi ile büyük işçi (ebeveynlerin) sorunları birbirini tamamlar. O nedenle ülkemizde çalışanların işsizlik istihdam ve iş güvencesi kaza ve hastalıklara karşı korunması gibi çalışma hayatını tehdit eden faktörlerin giderilmesi, çocuk istihdamını azal-

tıcı önemli bir adım olacağı gibi sosyal hukuk devleti olmamızın da gereğidir.

Aşırı göç ve nüfus artışının önlenmesi sorunun çözümü için etkili bir yol olacaktır.

ÖNCE İNSAN SONRA-İŞ (ÜRETİM) felsefesinde buluşmalıyız.

Sağlıklı, kazasız günler dileğimle.

TÜRK-İŞ Bilgi Merkezi
331.31 TÜR 1995